

INKLUZIVNO OBRAZOVANJE

=

SLUĐENSKO PRAVO

KVALITETNO

OBRAZOVANJE
ZA SVE

DOSTUPNO

Priručnik za zaposlene u vrtićima i školama

Primena i unapređenje
inkluzivnog obrazovanja u Srbiji

Biljana Janjić, Nataša Milojević, Snežana Lazarević

VelikiMali

Priručnik za zaposlene u vrtićima i školama

Primena i unapređenje inkluzivnog obrazovanja u Srbiji

Autorke:

Biljana Janjić, Nataša Milojević, Snežana Lazarević

Septembar 2012. godine

Naslov	<i>Priručnik za zaposlene u vrtićima i školama: Primena i unapređenje inkluzivnog obrazovanja u Srbiji</i>
Autorke	Biljana Janjić, Nataša Milojević, Snežana Lazarević
Urednik	Bojan Stanojlović
Izdaje	Udruženje studenata sa hendikepom Vojvode Stepe 33, Beograd, Srbija www.ush.rs www.inkluzivno-obrazovanje.rs
Lektura	Ivana Kamidžorac
Dizajn i priprema za štampu	Julija Jeremić
Štampa	Jovšić Printing Centar, Beograd

Copyright © 2012, Udruženje studenata sa hendikepom

Publikacija je kreirana u okviru projekta “Jačanje kapaciteta lokalnih samouprava i obrazovnih institucija za primenu zakona i praktičnih politika inkluzivnog obrazovanja u lokalnim zajednicama u Srbiji”, koji finansira Evropska unija kroz program Evropski instrument za demokratiju i ljudska prava. Sadržaj publikacije je odgovornost autorki i Udruženja studenata sa hendikepom i ne odražava zvanične stavove i mišljenja Evropske unije.

Beograd 2012.

Sadržaj

Uvod 5

(Pravo + dostupnost + podrška) – diskriminacija = inkluzivno obrazovanje 9

Jednako pravo na obrazovanje 10

Dostupno obrazovanje 11

Svako dete 14

Društvena osetljivost 14

Diskriminacija 15

Obezbeđivanje potrebne podrške 17

Roditelji:

važni saradnici i podrška inkluzivnom obrazovanju 21

Informisanje roditelja/staratelja 24

    Usmeno informisanje 24

    Organizovanje sastanaka sa roditeljima 25

Poverljivost informacija i zaštita privatnosti deteta i porodice 27

Prikupljanje informacija o detetu od roditelja/staratelja 27

Na kraju 29

Pedagoški profil 33

Za koga i kada pišemo pedagoški profil 33

Svrha pedagoškog profila 35

Šta je pedagoški profil i šta sadrži? 35

Prikupljanje informacija za izradu pedagoškog profila 38

    Različiti izvori i načini prikupljanja podataka 38

    Nastavnice i stručne saradnice 39

    Roditelji 40

    Stručnjakinje van obrazovne ustanove koje poznaju dete 41

Deca	42
Vršnjaci	42
Kriterijumi dobro prikupljenih podataka o detetu	43
Smernice za prikupljanje podataka	47
Predškolska ustanova	47
Škola	48
Pedagoški profil – prvi dokument u planiranju podrške za dete	49
Prioriteti	50
 <i>Individualni obrazovni plan</i>	53
Prvi korak – individualizacija, odnosno otklanjanje fizičkih i komunikacijskih prepreka	55
Vrste IOP-a	57
Kada se pravi IOP	58
Zašto je i kada neophodno pisati IOP?	58
Procedure i uloge	59
Stručni tim za inkluzivno obrazovanje	59
Predlog za utvrđivanje prava na IOP	59
Tim za pružanje dodatne podrške detetu	62
Obrasci	62
Sadržaj IOP-a	65
Predmet/oblast?	65
Ciljevi u IOP-u	66
Planiranje podrške, koraci/akrivnosti	69
Realizatori	70
Učestalost i trajanje	70
Vrednovanje i izmena IOP-a	71
 <i>Dodatak</i>	73
Nekoliko reči o asistenciji	74
Vrste podrški u obrazovanju	76

Uvod

Priručnik za zaposlene u vrtićima i školama: primena i unapređenje inkluzivnog obrazovanja u Srbiji nastao je u okviru projekta „Jačanje kapaciteta lokalnih samouprava i obrazovnih institucija za primenu zakona i praktičnih politika inkluzivnog obrazovanja u lokalnim zajednicama u Srbiji“, koji je Udruženje studenata sa hendikepom (USH), u partnerstvu sa Inicijativom za inkluziju VelikiMali i Inicijativom za prava osoba sa mentalnim invaliditetom Srbije – MDRI-S, i uz finansijsku podršku Delegacije Evropske unije u Republici Srbiji, sprovedlo u periodu decembar 2010 – decembar 2012.

Udruženje studenata sa hendikepom, kao organizacija koja okuplja mlade ljudе sa hendikepom, od kojih su neki imali iskustvo specijalnog obrazovanja i nedostatka podrške, svesno je uticaja segregacije dece sa teškoćama u razvoju od vršnjaka i okoline na njihov dalji život i uključenost u društvo. Stoga, USH čvrsto veruje da sva deca, bez obzira na razlike i poreklo, treba da imaju jednak pristup obrazovnom sistemu u Srbiji i obezbeđenu podršku da se školuju ravnopravno sa vršnjacima u svojim lokalnim zajednicama. Pristupajući obrazovanju kao pitanju ljudskih prava, USH i partnerske organizacije na projektu, prepoznale su potrebu da se stručnjaci i stručnjakinje iz različitih oblasti, koji su uključeni u sprovođenje inkluzivnog obrazovanja, dodatno podrže u procesu izgradnje kvalitetnog sistema obrazovanja u Srbiji, u kome će biti mesta za svako dete.

Priručnik je namenjen praktičarima i praktičarkama koji sprovode inkluzivno obrazovanje u vrtićima i školama, ali i svim ostalim zainteresovanim osobama koje su uključene u proces obrazovanja i obezbeđivanja (dodatne) podrške u obrazovanju. Ideja da se postojeća literatura iz oblasti primene inkluzivnog obrazovanja dopuni komplementarnom publikacijom, u kojoj se pružaju odgovori na pitanja sa kojima su se aktivisti i aktivistkinje partnerskih organizacija susretali tokom procesa zagovaranja i promovisanja inkluzivnog obrazovanja i pružanja konkretnih oblika podrške, nastala je još u vreme pripreme za primenu Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, pre početka školske 2010/2011. godine. Priručnik takođe pokušava da odgovori na neka od pitanja, nedoumice ili situacije i probleme iz prakse o kojima surazmenjivali iskustva i diskutovali roditelji, stručne saradnice i saradnici, nastavno osoblje i drugi tokom različitih aktivnosti partnerskih organizacija (uključujući i tribine u okviru Dana inkluzivnog obrazovanja u deset škola i akreditovane obuke Inicijative za inkluziju VelikiMali kojesu održane u sedam osnovnih škola u Srbiji), kao i putem kontakt formulara na sajtu www.inkluzivno-obrazovanje.rs, Fejsbuk strane i grupe Inkluzivno obrazovanje i kroz telefonske i e-mail kontakte i savetovanja.

Projektni tim se zahvaljuje svima koji pitanje obrazovanja tretiraju kao pitanje ostvarivanja osnovnog ljudskog prava i prepoznaju različitost kao bogatstvo, aktivistkinjama i aktivistima sve tri partnerske organizacije, nastavnom i drugom stručnom osoblju i deci iz škola koje su učestvovale u projektu i porodicama koje su su podelile svoja iskustva sa nama.

Udruženje studenata sa hendičepom se zahvaljuje autorkama Priručnika, kao i Valentini Zavišić i Mileni Jerotijević (autorkama materijala koji su korišćeni za izradu ove publikacije), a posebno učiteljici Sonji Paripović i nastavnici građanskog vaspitanja/psihološkinji Dragici Miražić-Nemet iz osnovne škole „Sonja Marinković“ iz Novog Sada na ustupljenim primerima.

Bojan Stanojlović

(Pravo + dostupnost + podrška)
- diskriminacija
= inkluzivno obrazovanje

Autorka: Biljana Janjić

(Pravo + dostupnost + podrška)

- diskriminacija = inkluzivno obrazovanje

Inkluzivno obrazovanje:

- **Ljudsko pravo:** svako dete ima pravo na obrazovanje i mora mu se pružiti šansa da postigne i održi prihvatljiv nivo učenja koji obezbeđuje društvenu uključenost, napredovanje, osamostaljivanje i samopoštovanje.
- **Svako dete:** svaki dečak i svaka devojčica ima pravo na obrazovanje. Određene grupe dece ili stanovništva su posebno osetljive ili ugrožene, što je najčešće posledica isključivanja, diskriminacije ili teških i nepredviđenih životnih okolnosti, pa je potrebno obezbediti dodatnu podršku sistema. Ne postoji prihvatljiv i sveobuhvatan način zakonskog definisanja društveno osetljive grupe, odnosno pravljenje konačne liste zato što je društvena osetljivost promenljiva kategorija.
- **Dostupnost:** obezbeđivanje pristupačnog obaveznog osnovnog obrazovanja i pristupa višim nivoima obrazovanja za svako dete. Ovaj pojam obuhvata zakonsku dostupnost, dostupnost fizičkog okruženja, ekonomsku i administrativnu dostupnost, kao i informacijsku i socijalno-kulturnu dostupnost.
- **Diskriminacija** je svako neopravdano pravljenje razlike, isključivanje ili ograničavanje deteta ili osobe zbog određene karakteristike (ličnog svojstva) koje poseduje, kao što su pol, rod, nacionalna pripadnost, versko opredeljenje, invaliditet ili smetnja u razvoju, zdravstveno stanje i tako dalje. Diskriminacija je nedozvoljeno ponašanje.
- **Obezbeđivanje potrebne (dodatne) podrške:** preuzimanje svih potrebnih mera koje obezbeđuju deci iz društveno osetljivih grupa nesmetano obavljanje svakodnevnih životnih aktivnosti važnih za detetovu uključenost, napredovanje, osamostaljivanje i ostvarivanje prava. To znači da je potrebno obezbediti načine za prevazilaženje fizičkih i društvenih prepreka, koje u najvećoj meri onemogućavaju decu iz osetljivih grupa da budu aktivni učesnici života zajednice.

Inkluzivno obrazovanje podrazumeva **jednako pravo i dostupnost** obrazovno-vaspitnog sistema za **svako dete bez diskriminacije**, a uz **obezbeđivanje potrebne podrške** u skladu sa potrebama i individualnim načinom funkcionisanja deteta. Ova definicija se može odnositi na kvalitet obrazovanja uopšte, ali kada govorimo o inkluzivnom obrazovanju, prvenstveno mislimo na uključivanje dece iz društveno osetljivih grupa u obrazovni sistem.

U ovom poglavlju ćemo dati pojašnjenja pojmova i principa inkluzivnog obrazovanja.

Jednako pravo na obrazovanje

Pravo na obrazovanje je jedno od osnovnih ljudskih prava i regulisano je mnogim međunarodnim i domaćim zakonima i dokumentima. **Konvencija o pravima deteta** je najvažniji međunarodni dokument koji štiti prava deteta i daje smernice državama kako da ta prava poštaju, štite i ostvaruju. Kada je obrazovanje u pitanju, Konvencija kaže:

Dete ima pravo na obrazovanje. Država je obavezna da osigura besplatno i obavezno osnovno obrazovanje, podstiče različite oblike srednjeg obrazovanja dostupne svima i omogući pristup višem obrazovanju u skladu sa sposobnostima deteta. Školska disciplina će se sprovoditi u skladu sa pravima deteta i uz poštovanje njegovog dostojanstva. Država će se uključiti u međunarodnu saradnju u cilju ostvarivanja ovog prava¹.

Međutim, bez obzira na garantovano pravo na obrazovanje i napore država da to pravo poštaju i štite, veliki broj dece je i dalje van obaveznog osnovnog obrazovanja, a među njima su i deca sa smetnjama u razvoju.

Koncept inkluzivnog obrazovanja počeo je da se razvija pre nekoliko decenija, a međunarodna zajednica je u međuvremenu intenzivno radila na donošenju dokumenata koji obezbeđuju kvalitetno obrazovanje za svu decu. Važan trenutak u razvoju obrazovanja desio se na *Svetskoj konferenciji o obrazovanju za sve*, održanoj 1990. godine u Džomtijenu, na Tajlandu. Pokret **Obrazovanje za sve** se bavi obezbeđivanjem pristupa osnovnom obrazovanju svoj deci. Tada je doneta i Svetska deklaracija o obrazovanju za sve, koja daje osnovne komponente ovog pokreta, a jedna od njih je i obezbeđivanje pristupa obrazovanju svoj deci, mlađima i odraslima i promovisanje jednakih obrazovnih uslova za devojčice i žene i ostale nezaštićene grupe.

Sledeći važan događaj i prekretnica u obrazovanju dece sa smetnjama u razvoju je Svetska konferencija o obrazovanju dece sa posebnim potrebama², koja je bila održana 1994. godine u Salamanki u Španiji. Osnovni princip je da „škole treba da obrazuju svu decu, bez obzira na njihove fizičke, intelektualne, socijalne, emocionalne i bilo koje druge karakteristike“. Saopštenje iz Salamanke, takođe, navodi da:

1 Član 28. Konvencije o pravima deteta, Službeni list SFRJ, Međunarodni ugovori, br. 15/1990

2 Na ovoj konferenciji su usvojena dva dokumenta – Saopštenje iz Salamanke i Okvir za delovanje

- *Svako dete ima osnovno pravo na obrazovanje i mora mu se pružiti šansa da postigne i održi prihvatljiv nivo učenja.*
- *Svako dete ima jedinstvene osobine i interesovanja, sposobnosti i obrazovne potrebe.*
- *Obrazovni sistemi treba da budu osmišljeni, a obrazovni programi sprovedeni tako da vode računa o različitosti tih osobina i potreba.*
- *Deca sa posebnim obrazovnim potrebama moraju da imaju pristup redovnim školama koje treba da primenjuju pristup pedagogije orijentisane na dete.*
- *Redovne škole sa inkluzivnom orijentacijom predstavljaju najefikasnije sredstvo za eliminisanje diskriminativnih stavova, stvaranje otvorenih zajednica, izgradnju inkluzivnog društva i dostizanja obrazovanja za sve. Štaviše, one obezbeđuju efektivno obrazovanje za većinu dece i unapređuju stepen efikasnosti i ekonomičnosti celokupnog obrazovnog sistema³.*

Ovo su bili počeci definisanja inkluzivnog obrazovanja kao prava svakog deteta na obrazovanje. Danas više ne govorimo o pokretu već o novoj fazi u razvoju ljudskih prava i obavezama države da obezbede poštovanje, zaštitu i ostvarivanje prava na obrazovanje.

Prvi nivo razmišljanja o inkluzivnom obrazovanju podrazumeva razmišljanje iz pozicije garantovanih prava svakog deteta. Dvoumljenja o tome da li neko dete treba ili ne da ide u vrtić ili školu ne sme da postoji. Naravno, nije dovoljno znati i podržavati koncept ostvarivanja prava deteta, potrebno je imati raspoložive mehanizme i alate kako bi se sve ovo sprovelo u praksi.

Inkluzivno obrazovanje je definisano i Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom, koju je Republika Srbija ratifikovala 2009. godine i time preuzela međunarodnu obavezu primene i usklađivanja domaćeg zakonodavstva sa odredbama Konvencije.

Dostupno obrazovanje

Pitanje dostupnog obrazovanja se često ne razmatra, pojašnjava ili se svodi samo na jedan aspekt dostupnosti. Rasprostranjeno je pojednostavljivanje da se o dostupnom obrazovanju govorи samo iz perspektive arhitektonske ili fizičke pristupačnosti, dok je dostupnost mnogo širi i sveobuhvatniji princip. Postoji više nivoa i aspekata dostupnog obrazovanja:

Zakonska dostupnost značи да је држава обезбедила законодавни оквир који дефинише inkluzivno obrazovanje, развила стратешке и акционе планове за примenu zakonskih rešenja i обезбедила финансирање за спровођење закона у прaksi. Činjenica

³ The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education, Adopted by the World Conference on Special Education Needs: Access and Quality, Salamanca, Spain, 7-10 June 1994, http://www.unesco.org/education/pdf/SALAMA_E.PDF (pristupljeno 25.09.2012)

je da je obezbeđivanje finansijskih sredstava često teškoća za sprovođenje reformi obrazovanja, ali je takođe i podstrek za bolje planiranje. Ono podrazumeva kontinuiran proces učenja iz prethodnih aktivnosti i bolje buduće planiranje. Nedostatak finansijskih sredstava ne sme biti izgovor za neadekvatno obrazovanje ili uskraćivanje prava na obrazovanje bilo kom detetu. Zakonski okvir mora da obezbedi i praćenje primene obrazovnih rešenja.

Kada je u pitanju zakonski okvir, Republika Srbija je preuzela međunarodnu odgovornost i obavezu za razvijanje inkluzivnog obrazovanja kroz ratifikaciju međunarodnih dokumenata i konvencija, ali je i definisala jednako pravo i dostupnost obrazovanja za svu decu Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, kao i nizom podzakonskih akata⁴.

Socijalna inkluzija je društveni koncept koji podrazumeva stvaranje uslova i obezbeđivanje usluga i politika koja obezbeđuju ravnopravno učešće **svih osoba** u društvu i ostvarivanje njihovih prava. Osnovni principi socijalne inkluzije su pristupačnost, participacija i ravnopravnost⁵. Inkluzivno obrazovanje je samo jedan, ali veoma važan, aspekt ali i preduslov za uspešno društveno uključivanje.

Važno je znati da ne postoji „zakon o inkluziji“ ili zakon o inkluzivnom obrazovanju. Svaki zakonski okvir koji definiše obrazovanje sadrži odredbe koje se tiču razvijanja i primene inkluzivnog obrazovanja.

Dostupnost fizičkog okruženja ili arhitektonska pristupačnost je veoma značajna za obezbeđivanje pristupa i neometanog obrazovanja deci sa smetnjama u razvoju. Fizička dostupnost podrazumeva blizinu škole ili obezbeđen i arhitektonski prilagođen prevoz do škole, kao i bezbedan put do škole. Takođe, fizička pristupačnost podrazumeva i pristupačnu školsku zgradu (rampe, odgovarajući liftovi, taktilne table za decu sa oštećenjem vida, zvučni signali, prilagođeni toaleti i opšta prilagođenost prostorija u kojima borave deca). Pristupačnost se odnosi i na udžbenike i nastavna sredstva koja treba da budu usklađena sa potrebama dece sa smetnjama u razvoju, kao što su udžbenici na Brajevom pismu, zvučni zapisi, kompjuterski čitači, knjige ili nastavni listići sa uvećanom veličinom slova, pojednostavljeni tekstovi i tako dalje. Jasno je da je za ovakvo prilagođavanje škole, okruženja i nastave neophodno obezbediti finansijska sredstva, ali je još važnije poznavati standarde i načine prilagođavanja koji su u skladu sa individualnim potrebama učenika i učenica. Na primer, dešava se da rampa na ulazu u školu bude izgrađena pod visokim uglom, pa korisnici/ce kolica ne mogu sami/e da je koriste, ili da bude neadekvatno postavljena u odnosu na druge fizičke barijere u okolini. Takođe, često se dešava da zgrade imaju samo prilagođen ulaz, ali je unutrašnjost školske zgrade veoma nepristupačna. Kada ne postoji način da se neke barijere uklone i obezbedi potpuna fizička dostupnost, potrebno je razmišljati o drugim načinima podrške i upravljanjem školom, kao što je održavanje nastave u prizemlju, promena rasporeda učionica. Naravno, dobro upravljanje podrazumeva da ovakve mere budu privremene i da se traže načini da školsko okruženje i put do škole budu u potpunosti pristupačni.

4 Listu najvažnijih zakona i podzakonskih akata koji se tiču inkluzivnog obrazovanja možete pronaći na kraju ovog poglavљa.

5 Janjić Biljana, Beker Kosana, Lokalni servisi podrške: uključivanje dece I odraslih sa invaliditetom u redovne aktivnosti lokalne zajednice, Inicijativa za inkluziju VelikiMali, Pančevo, april 2011

Ekonomska dostupnost posebno pogarda porodice i decu iz društveno osetljivih grupa ili siromašnih kategorija stanovništva. Ekonomski dostupnost obrazovanja podrazumeva obezbeđivanje besplatnog osnovnog obrazovanja, kao što je zakonom u Srbiji i definisano, ali i obezbeđivanje podrške za „skrivene“ troškove obrazovanja (nabavka udžbenika, užine, plaćanje rekreativne nastave, troškovi prevoza do škole). Nadležne institucije imaju obavezu da obezbede dodatnu finansijsku podršku ugroženim porodicama, kao i da obezbede podršku posebno ugroženim školama.

Administrativna dostupnost odnosi se na pojednostavljivanje ili obezbeđivanje potrebne dokumentacije za upis dece u obrazovno-vaspitni sistem. Ukoliko je proces prikupljanja dokumenata iz opravdanih razloga nekim porodicama nemoguć ili preti da naruši pravo na obrazovanje, potrebno je pojednostaviti ovaj proces i uvesti olakšavajuće mogućnosti za posebno ugrožene grupe dece kako ne bi bila isključena iz obrazovnog sistema.

Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja regulisane su **afirmativne mere** kao podrška posebno ugroženim grupama dece - *Ne smatraju se diskriminacijom posebne mere uvedene radi postizanja pune ravnopravnosti, zaštite i napretka lica, odnosno grupe lica koja se nalaze u nejednakom položaju*⁶. Pre početka školske 2010/2011. godine, Ministarstvo prosvete Republike Srbije izdalo je uputstva školama o upisu dece u prvi razred osnovne škole⁷, a koje se odnosilo na dozvolu upisa dece bez prijave boravišta, što je česta situacija kada su romska deca u pitanju, ili na dozvolu upisa dece čak i kada nisu prethodno pohađala obavezan pripremni predškolski program što je veoma često u našem sistemu kada su romska deca ili deca sa smetnjama u razvoju u pitanju.

Informacijska dostupnost podrazumeva obezbeđivanje informacija na adekvatan i prilagođen način svim učesnicima/cama u obrazovnom procesu deteta – roditeljima/starateljima, ustanovama zaduženim za dete, samom detetu. To znači pisanje i distribucija priručnika, vodiča, brošura i drugog štampanog materijala koji su napisani na razumljiv način, objavljivanje informacija na vebajtovima i u medijima uz korišćenje pristupačnih formata. Takođe, važno je znati i uvažiti okolnosti u kojima porodice žive i na taj način prilagoditi informacije. Na primer, ukoliko radimo u ruralnoj sredini za koju znamo da nema mnogo korisnika Interneta, nije od velike koriste objavljivanje informacija na vebajtu, potrebno je objaviti vesti i na druge načine (na primer, plakati, usmeno informisanje roditelja – pozivi telefonom, sastanci, plasiranje informacija na najvažnijim i najgledanijim ili najslušanijim lokalnim medijima itd).

Socijalno-kulturna dostupnost se odnosi na obezbeđivanje uslova za obrazovanje dece na maternjem jeziku (što je zakonom i praksom u Srbiji već razvijeno), kao i razvijanje atmosfere tolerancije i prihvatanja sve dece i odraslih u okviru škole. Ukoliko razvijanje prihvatajućeg stava prema deci sa smetnjama u razvoju i umanjivanje predrasuda nije organizovano ili utemeljeno u praksi škole, male su šanse da će se dete osećati sigurno i zadovoljno. Samim tim kvalitet obrazovanja opada.

6 Član 44. Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Sl. glasnik RS, br. 72/2009 i 52/11

7 Ministarstvo prosvete Republike Srbije, Informacija o upisu dece u prvi razred osnovne škole (upućeno direktoru/ki osnovne škole), 09. mart 2012.

Drugi važan aspekt socijalno-kulture dostačnosti obrazovanja odnosi se na informisanje roditelja/staratelja o važnosti obrazovanja, dobitima i prednostima obrazovanja, kao i principima, ciljevima i načinom rada unutar škole. Važno je uvažiti činjenicu da nemaju sve osobe razumevanje ili informacije o obrazovnom procesu ili važnosti obrazovanja. Stoga je naš posao da informacije prenesemo na prilagođen i jasan način i da pomognemo i detetu i roditeljima/starateljima da budu aktivni učesnici u ovom procesu, a ne pasivni primaoci usluga.

Svako dete

Kao što je već navedeno, svako dete ima pravo na obrazovanje. U radu se susrećemo sa decom koja imaju različita interesovanja, veštine, talente, sposobnosti i načine učenja i izražavanja. Svako dete je jedinstveno i drugačije na sebi svojstven način. Inkluzivno obrazovanje podstiče i unapređuje razvoj i učenje kod sve dece zato što neguje pristup orijetisanosti na dete, uvodi raznolikost u načinima pripreme i izvođenja nastave i pruža mogućnost upoznavanja i suživota među decom. Svakom detetu je više ili manje potrebna podrška da učestvuje u svakodnevnim životnim aktivnostima, izrazi se, komunicira i napreduje. Institucije sistema imaju obavezu da obezbede svakom detetu uslove kako bi se prava deteta poštovala, štitila i ostvarivala.

Mi ćemo se u ovoj publikaciji fokusirati na decu iz društveno osetljivih grupa, odnosno na decu kojoj je potrebna dodatna podrška u procesu uključivanja i napredovanja u okviru obrazovnog sistema.

Kod nas se često, pa čak i među profesionalcima koji rade sa decom, mogu čuti komentari da se previše ili samo govori o pravima deteta, a uopšte ili premalo o njihovim obavezama. Međutim, reč je o tome da koncept prava deteta počiva na odgovornosti države da deci obezbedi ostvarivanje prava u svim oblastima: obrazovanju, zdravstvu, socijalnoj zaštiti, očuvanju okoline i svim drugim oblastima bitnim za razvoj i život deteta.

Tamara Lukšić-Orlandić, Zamenica Zaštitnika građana za prava deteta⁸

Društvena osetljivost

Deca su po prirodi osetljiva grupa, jer im je potrebna podrška odraslim i sistemima da učestvuju i realizuju svoja prava. Određene grupe dece ili stanovništva su posebno osetljive ili ugrožene što je najčešće posledica isključivanja, diskriminacije ili teških i nepredviđenih životnih okolnosti. Postoje različiti pristupi i teorije definisanja osetljive grupe usled promenljivosti društvenih dešavanja koje utiču na osetljivost pojedinaca ili grupe osoba, ali i usled individualne dinamike i promena ličnosti. Svako od nas u

⁸ Izjava Tamare Lukšić-Orlandić, Zamenice Zaštitnika građana za prava deteta preuzeta sa Internet prezentacije Zaštitnika građana - <http://www.ombudsman.pravadeteta.com/> (pristupljeno 23.09.2012)

određenom periodu životu može biti manje ili više osetljiv ili ugrožen u neometanom obavljanju svakodnevnih životnih okolnosti. Opisivanje i pokušaj definisanja osetljive grupe zavisi od pristupa i konteksta u kojem razmatramo nečiji položaj – da li je to u okviru šire društvene zajednice, obaveza društva prema deci i odraslima, pojedinog sistema ili institucija, u kontekstu porodice ili kroz individualnu perspektivu. Mi ćemo se ovde baviti pitanjem strukturalne osetljivosti, odnosno razmatranjem pojedinih društvenih okolnosti koje čine neku osobu ili grupu osoba osetljivim⁹. Važno je znati da je kategorija društvene osetljivosti promenjiva kroz vreme i prostor i da to što su deca sa smetnjama u razvoju sada svrstana u društveno osetljivu grupu ne znači da će zauvek tako biti. Neka deca tokom svog života postanu posebno osetljiva, jer se, na primer, razbole od neke bolesti pa im je potrebno dugotrajno bolničko ili kućno lečenje, ili steknu invaliditet pa im je potrebna dodatna podrška. To može biti trajno ili privremeno stanje. Takođe, neka deca pretrpe nasilje, zanemarivanje ili zlostavljanje, pa postaju dodatno osetljiva. Iako je to traumatično iskustvo, stanje i oklonost u kojima se ova deca nalaze su uz adekvatnu intervenciju prolazni. Neka deca i porodice se nađu u situaciji u kojoj postaju izuzetno osetljivi i prekršena su im osnovna prava, kao što su deca u ratnim zonama, deca izbeglice ili raseljena deca. To je za njih akutna situacija koja zahteva adekvatne mehanizme podrške i mere zaštite. I ovo stanje je prolaznog tipa. Neka deca svojim rođenjem postaju deo društveno osetljive grupe – ukoliko su, na primer, rođena u siromašnim porodicama, u institucijama ili pripadaju grupi koja je već diskriminasana ili osetljiva.

Ne postoji način da se da zakonska definicija ili konačna lista društveno osetljivih grupa. Možemo reći da su to grupe kojima je potrebna dodatna podrška sistema da bi realizovala svoja prava, napredovala i bila uključena, kao i da je društvena osetljivost promenljiva kategorija. Ukoliko podrška sistema izostane, ova deca ostaju isključena, izolovana i njihova osnovna prava su prekršena što im ograničava životne mogućnosti i napredovanje.

Diskriminacija

Jedan od osnovnih principa je i obrazovanje koje je dostupno svakom detetu **bez diskriminacije**. Diskriminacija je fenomen koji oduvek postoji, ali su savremeni sistemi počeli da se bave definisanjem pojma diskriminacije, borbi i sprečavanju diskriminacije pre nekoliko decenija. Republika Srbija je usvojila nekoliko važnih antidiskriminacionih zakona, ali je svakako najvažniji Zakon o zabrani diskriminacije¹⁰.

Diskriminacija je svako neopravданo pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), u odnosu na lica ili grupe kao i na članove njihovih porodica, ili njima bliska lica, na otvoren ili prikriven način, a koji se zasniva na rasi, boji kože, precima, državljanstvu, nacionalnoj pripadnosti ili etničkom poreklu, jeziku, verskim ili političkim ubeđenjima, polu, rodnom identitetu, seksualnoj orientaciji, imovnom stanju, rođenju, genetskim osobenostima,

⁹ Larkin, Mary, Introducing Vulnerable Groups, Vulnerable Groups in Health and Social Care, p. 2, SAGE, 1999.

¹⁰ „Sl. glasnik RS“, br.22/2009

zdravstvenom stanju, invaliditetu, bračnom i porodičnom statusu, osuđivanosti, starosnom dobu, izgledu, članstvu u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i drugim stvarnim, odnosno prepostavljenim ličnim svojstvima¹¹.

Isključivanje dece sa smetnjama u razvoju iz obrazovnog sistema samo zato što imaju smetnje u razvoju je diskriminacija. Ne treba zaboraviti da su deca sa smetnjama u razvoju u našem društvu do skoro, tačnije do 2009. godine, bila i institucionalno diskriminisana, jer je postojala odredba po kojoj je deci sa određenim vrstama smetnji bilo onemogućeno obrazovanje čak i u tzv. specijalnim školama. Mnoga od njih bila su upućivana na ustanove socijalne zaštite, odnosno dnevne boravke koji, čak i kada sprovode obrazovne aktivnosti, nisu deo sistema obrazovanja i ne mogu i ne smeju biti zamena za pohađanje škola.

Pravljenje razlike među decom i otežavanje obrazovanja detetu samo zato što ima neki invaliditet ili je drugačije nacionalne pripadnosti od većinske je diskriminacija.

Odbijanje upisa deteta u vrtić ili školu pod izgovorom da obrazovna ustanova nema kapaciteta ili nije spremna za obrazovanje učenika i učenica sa smetnjama u razvoju, kao i postavljanje posebnih uslova za upis je diskriminacija.

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja takođe zabranjuje diskriminaciju u obrazovno-vaspitnoj ustanovi, a podzakonski akt koji će jasnije definisati situacije, načine prepoznavanja i reagovanja na diskriminaciju treba da bude usvojen 2012. godine. Ovaj podzakonski akt bi trebalo da umnogome olakša rad školama na prevenciji, prepoznavanju i reagovanju na slučajeve diskriminacije prema deci ili odraslima. Najvažnija institucija koja se bavi borbom protiv diskriminacije i primenom Zakona o zabrani diskriminacije u Srbiji je Poverenik za zaštitu ravnopravnosti.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je nezavisan, samostalan i specijalizovan državni organ ustanovljen Zakonom o zabrani diskriminacije iz 2009. godine, sa zadatkom da svojim delovanjem utiče na suzbijanje svih vidova, oblika i slučajeva diskriminacije, štiti ravnopravnost pravnih subjekata u svim oblastima društvenih odnosa, nadzire primenu antidiskrimacionih propisa i unapređuje ostvarivanje i zaštitu ravnopravnosti. Radi ostvarivanja ovih zadataka, Poverenik je ovlašćen da sprovodi postupak po pritužbama zbog diskriminacije, podiže tužbe za zaštitu od diskriminacije, podnosi prekršajne prijave, upozorava javnost o slučajevima diskriminacije i izdaje preporuke za preduzimanje mera radi unapređenja i zaštite ravnopravnosti¹².

Sve osobe ili grupe osoba koje smatraju da su diskriminisane ili da je prema njima nejednako postupano mogu da podnesu pritužbu Povereniku kako bi se utvrdilo činjenično stanje i preduzeli dalji koraci na eliminisanju diskriminacionog ponašanja i ka unapređenju ravnopravnosti. Način podnošenja pritužbe, obrazac pritužbe i pojašenje svih koraka u ovom procesu možete pronaći na Internet prezentaciji Poverenika za zaštitu ravnopravnosti:

<http://www.ravnopravnost.gov.rs/index.php>

11 Zakon o zabrani diskriminacije RS

12 Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2011. godinu, Beograd, mart 2012. godine, <http://www.ravnopravnost.gov.rs/lat/izvestaji.php?idKat=16> (pristupljeno 23.09.2012)

Obezbeđivanje potrebne podrške

Obezbeđivanje dodatne adekvatne podrške detetu u obrazovanju je možda najzahtevniji korak samim tim što je potrebno razumeti šta sve podrazumeva, ali je zato i jedan od najvažnijih aspekata inkluzivnog obrazovanja. Osnovni princip planiranja i obezbeđivanja podrške je orientisanost i fokusiranost na svako dete pojedinačno i dobro poznavanje deteta. Ovo je proces koji zahteva saradnju između nastavnika/ca, stručne službe obrazovne ustanove, roditelja/staratelja deteta, osoba van škole koje rade sa detetom ili ga dobro poznaju. Za saradnju i timski rad je potrebno dobro planiranje, organizacija susreta i razmena informacija, određivanje načina i tempa razmene informacija, uvažavanje mišljenja svih članova i članica tima koji planiraju i pružaju podršku detetu i koordinacija čitavog procesa. Važno je da razumemo razliku između osnovne i dodatne podrške detetu.

Osnovna podrška podrazumeva obezbeđivanje svih zakonom predviđenih i raspoloživih usluga i vrsta podrške detetu i porodici. To, na primer, može biti obavezan upis u obrazovno-vaspitnu ustanovu, pohađanje pripremnog predškolskog programa, izrada individualnog obrazovnog plana, itd. U oblasti zdravstvenog sistema osnovna podrška znači obavezno zdravstveno osiguranje za svako dete čak i kada roditelji/staratelji nisu zdravstveno osigurani. U osnovnu podršku spadaju i prava i podrške iz sistema socijalne zaštite, kao što su različite vrste materijalne pomoći (npr. dodatak za pomoć i negu drugog lica, novčana socijalna pomoć itd)¹³.

Dodatna podrška podrazumeva preuzimanje svih potrebnih mera koje obezbeđuju deci iz društveno osetljivih grupa nesmetano obavljanje svakodnevnih životnih aktivnosti važnih za detetovu uključenost, napredovanje, osamostaljivanje i realizaciju prava. To znači da će biti obezbeđeni načini za prevazilaženje fizičkih i društvenih prepreka i barijera, koje u najvećoj meri onemogućavaju decu iz osetljivih grupa da budu aktivni učesnici života zajednice. Dodatna podrška se obezbeđuje detetu u porodici, redovnim vaspitno-obrazovnim grupama (vrtićima i školama), posebnim vaspitno-obrazovnim grupama i ustanovama (posebnim predškolskim grupama ili školama za obrazovanje učenika sa smetnjama u razvoju), ustanovi socijalne zaštite, ustanovi zdravstvene zaštite. Dodatna podrška je dobro definisana *Pravilnikom o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku*¹⁴ i može biti posredna ili neposredna. Važno je znati da dodatne podrške izlistane u Pravilniku ne čine finalnu listu podrške koju možemo planirati ili obezbediti detetu.

Tek kada razumemo sve navedene principe inkluzivnog obrazovanja, možemo na kvalitetan način pristupiti obrazovanju deteta iz društveno osetljivih grupa. Treba razumeti da eventualno nepostojanje ili neispunjenošću nekog od ovih principa od strane sistema ne sme biti prepreka za uključivanje i kvalitetno obrazovanje deteta sa smetnjama u razvoju. Inkluzivno obrazovanje je proces učenja za sve učesnike i učesnice, promena i prilagođavanja različitim okolnostima – sigurno je da je situacija

¹³ Detaljne informacije o vrstama osnovne podrške iz zdravstvenog, obrazovnog i sistema socijalne zaštite i porodične zaštite, kao i informacije o kriterijumima i procedurama za ostvarivanje prava možete pronaći u publikaciji Vodič kroz prava dece sa smetnjama u razvoju u Srbiji: Zakonski okvir i kako realizovati prava u praksi, aturorke Biljana Janjić i Kosana Beker, za izdavača Inicijativa za inkluziju VelikiMali, decembar 2011. godine.

¹⁴ Službeni glasnik RS, br. 63/2010

danasmnogo drugačija nego pre 20 godina ili da je situacija u Srbiji drugačija nego u Pakistanu ili Finskoj po pitanju resursa, mogućnosti, socio-kulturnih obrazaca i pristupa razvoju. Neophodna je kontinuirana praksa i praćenje uspešnosti kako bi osigurali dalji razvoj i kako bi on imao smisla.

Relevantna zakonska i podzakonska akta:

- *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, „Sl. glasnik RS“, br. 72/2009 i 52/11*
- *Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku, „Sl. glasnik RS“, br. 63/2010*
- *Zakon o zabrani diskriminacije, „Sl. glasnik RS“, br. 22/2009*
- *Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, „Sl. glasnik RS“, br. 33/2006*
- *Konvencija o pravima deteta, „Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori“, br. 15/1990*
- *Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom, „Sl. glasnik RS – Međunarodni ugovori“, br. 42/2009*

Korisna literatura i izvori:

- *Vodič kroz prava dece sa smetnjama u razvoju, Zakonski okvir i kako realizovati prava u praksi, Biljana Janjić i Kosana Beker, izdavač: Inicijativa za inkluziju VelikiMali, Pančevo, decembar 2011;*
- *Prava deteta u međunarodnim dokumentima, urednica prof. dr Nevena Vučković Šahović, izdavači Zaštitnik građana i Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2011;*
- *Inkluzivno obrazovanje = uspešan obrazovni sistem: profesionalne kompetencije za inkluzivno obrazovanje, Nataša Milojević i Valentina Zavišić, izdavač Inicijativa za inkluziju VelikiMali, Pančevo, 2011;*
- *Vodič za roditelje dece kojoj je potrebna dodatna podrška u oblasti obrazovanja, socijalne i zdravstvene zaštite, Biljana Janjić, Kosana Beker, Nataša Milojević, izdavač Ministarstvo prosветe, Beograd, novembar 2010.*

Roditelji: važni saradnici i podrška inkluzivnom obrazovanju

Autorka: Biljana Janjić

Roditelji: važni saradnici i podrška inkluzivnom obrazovanju

Participacija podrazumeva aktivno učestvovanje porodice¹⁵ u planiranju i sprovođenju obrazovne podrške detetu u cilju unapređenja obrazovnih ishoda deteta, osnaživanja i osamostaljivanja.

- Ne postoji osoba koja bolje poznaje dete od roditelja.
- Aktivno učešće roditelja dece sa smetnjama u razvoju i dece iz socijalno nestimulativnih sredina je definisano Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja i pratećim podzakonskim aktima, što znači da je obavezujuće i za nas i za roditelje.
- Važno je znati da nemaju svi roditelji/staratelji iste mogućnosti i prilike da aktivno učestvuju u obrazovanju svog deteta. Ključno je da razumemo i dobro poznajemo situaciju i okolnosti u kojima dete i porodica žive i u skladu sa tim planiramo saradnju i podršku.
- Sastanke sa roditeljima unapred planiramo i organizujemo vodeći računa o raspoloživom vremenu, mogućnostima učešća svih koji treba da prisustvuju sastanku, temama sastanka, trajanju i adekvatnim prostorijama, načinu komunikacije, kao i o beleženju dogovora sa sastanka i kasnije prosleđivanju svima koji su učestvovali. Postoje različiti jednostavni alati za planiranje i organizovanje sastanaka – u priručniku je data tabela koja može biti korisna za planiranje i praćenje ishoda.
- Informacija o novim procedurama, zakonskim odredbama i mogućnostima za kvalitetno obrazovanje dece iz društveno osetljivih grupa, kao i obavezama roditelja, moraju biti obezbeđene u pisanoj formi na jednostavan i dostupan način.
- Poverljivost informacija i zaštita privatnosti deteta i porodice je od izuzetnog značaja. Informacije o detetu možemo deliti sa drugim osobama samo ako imamo pisanu saglasnost roditelja/staratelja ili ako je to u najboljem interesu deteta. Najbolji interes deteta mora uvek da bude u skladu sa pravima deteta, odnosno važno je da se pri proceni najboljeg interesa rukovodimo time da ne narušimo prava deteta.
- Važno je dobro znati koje su nam informacije o detetu potrebne, na koji način ćemo doći do njih i koje informacije mogu roditelji/staratelji da nam obezbede. Obrasci za izradu individualnog obrazovnog plana su nam vodič za oblasti i pitanja koje želimo da postavimo o detetu.
- Roditelj/staratelj deteta je saradnik i partner u procesu planiranja i obezbeđivanja podrške detetu u obrazovnom procesu.

¹⁵ Termin **porodica** će se u ovoj publikaciji koristiti da označi roditelje, staratelje i/ili hranitelje, odnosno one osobe koje se neposredno brinu o detetu. Takođe, da bi izbegli ponavljanja i učinili tekst pristupačnijim, korišćenjem termina **roditelji** istovremeno uključujemo i staratelje i/ili hranitelje deteta.

Obrazovne ustanove imaju zakonsku obavezu da uključe roditelje u proces planiranja i obezbeđivanja podrške, a razlozi su mnogobrojni:

- Roditelji najbolje poznaju svoje dete. Stručnjaci mogu da budu dobro upoznati sa vrstom smetnje koju dete ima, da poznaju simptome ili način funkcionisanja u nastavnim i vannastavnim aktivnostima u obrazovnoj ustanovi, ali ne mogu da poznaju svakodnevno funkcionisanje deteta bolje od roditelja. Svako dete je priča za sebe. Možda roditelji ne umeju uvek da objasne na koji način dete napreduje, uči, komunicira. A možda i mi ne postavljamo pitanja na razumljiv i dostupan način. Naravno, postoje razlike u tome kako roditelji i nastavnici „vide“ dete, jer se dete ponaša drugačije u različitim situacijama, lakše ili teže stupa u komunikaciju sa decom i odraslima, brže ili sporije uči, slobodnije je ili zatvorenije u zavisnosti od situacije i okolnosti. Upravo zbog različitih informacija koje imaju o detetu i različitih viđenja detetovog uključivanja i napredovanja, saradnja između nastavnika/ca i roditelja je ključna.
- Svrha saradnje je bolje planiranje i obezbeđivanje podrške detetu tako da odgovara njegovim/njenim individualnim potrebama i načinom funkcionisanja.
- Kroz aktivno učestvovanje, roditelji postaju osnaženiji i bolje informisani što vodi tome da prelaze iz pasivne uloge primaoca pomoći u aktivnu ulogu učestvovanja u ostvarivanju prava svog deteta. Na taj način se osećaju uvaženim što je osnova za razvijanje poverenja, a samim time i saradničkog odnosa.

Učešće roditelja/staratelja u obrazovnom procesu deteta se menjalo kroz vreme, kako po pitanju odgovornosti i obaveza, tako i po pitanju zainteresovanosti. Činjenica je da nam je saradnja sa roditeljima uvek bila potrebna i važna karika u obrazovanju deteta, ali je danas uloga roditelja aktivnija kao što je precizno definisano i zakonom. Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, kao i prateća podzakonska akta, odredili su okvir učešća roditelja/staratelja. Roditelji/staratelji deteta sa smetnjama u razvoju:

- Donose odluku o školi koju će dete pohađati – roditelji biraju vrstu škole (redovna škola ili škola za obrazovanje deteta sa smetnjama u razvoju) i ne postoji spoljno telo ili komisija koja određuje koju školu će dete pohađati i da li će uopšte biti uključeno u obrazovni proces.
- Pružaju neophodne informacije o detetu za izradu pedagoškog profila i učestvuju u njegovoj izradi.
- Daju pisani saglasnost na otpočinjanje procesa izrade individualnog obrazovnog plana (IOP)¹⁶ - ustanova (vrtić ili škola) pisanim putem obaveštava roditelje/staratelje deteta kada je pokrenut predlog za izradu IOP-a. Roditelj/staratelj potpisuje saglasnost čime potvrđuje da je upoznat sa razlozima za pokretanje predloga i da je saglasan da se pristupi izradi individualnog obrazovnog plana. Obaveza ustanove je da obezbedi sve informacije roditeljima/starateljima, da im pojasni proces izrade IOP-a i koristi IOP-a za obrazovanje deteta. Ukoliko roditelj/staratelj ne da saglasnost, ustanova

---

¹⁶ Detaljnije informacije u Poglavlju Individualni obrazovni plan

je obavezna da nastavi sa individualizacijom, odnosno individualizovanim načinom rada sa učenikom/učenicom.

- Učestvuju u izradi, primeni i revidiranju individualnog obrazovnog plana – roditelj je obavezan i punopravan član tima i učestvuje na svim sastancima tima za izradu individualnog obrazovnog plana koji čine vaspitač/nastavnik razredne nastave, nastavnik predmetne nastave, stručni saradnik, saradnik u predškolskoj ustanovi, roditelj/staratelj deteta, a u skladu sa potrebama deteta i pedagoški asistent, odnosno stručnjak van ustanove, na predlog roditelja/staratelja. To znači da roditelji mogu da predlože da član tima bude osoba van vrtića ili škole koja radi sa detetom ili ga dobro poznaje. To može biti osoba iz druge ustanove ili organizacije civilnog društva ukoliko je dete uključeno u neki od lokalnih servisa nevladine organizacije. Važno je da znamo da je roditelj/staratelj obavezan član tima za izradu IOP-a. Nakon što je IOP izrađen, roditelj/staratelj daje pisani saglasnost na sprovođenje.
- Daju saglasnost na pokretanje procesa procene potreba za dodatnom obrazovnom, zdravstvenom i socijalnom podrškom detetu.
- Učestvuju u radu Saveta roditelja obrazovne ustanove. Jedan od roditelja koji predstavlja sve roditelje dece sa smetnjama u razvoju je član Saveta roditelja.

Važno je znati da nemaju svi roditelji iste mogućnosti i prilike da aktivno učestvuju u obrazovanju svog deteta. Neki će aktivno učestvovati u svim procesima, a neki se neće osećati dovoljno osnaženim ili kompetentnim da učestvuju u obrazovnom procesu. Ključno je da razumemo i dobro pozajmimo situaciju i okolnosti u kojima dete i porodica žive i u skladu sa tim planiramo saradnju i podršku. Na primer, ako znamo da je porodica u veoma teškom socijalnom položaju i roditelji su opterećeni mnogim poslovima (npr. bave se sezonskim radovima) i obezbeđivanjem osnovnih životnih potreba, jasno nam je da neće uvek biti u mogućnosti da budu na sastancima, budu dostupni ili da će imati dovoljno vremena da detetu pomognu u radu kod kuće. Posebno treba biti obazriv i uviđajan kada se radi o samohranim roditeljima koji su dodatno opterećeni obavezama u svakodnevnom životu i često nemaju svu potrebnu podršku sistema. To sve naravno ne znači da roditelji neće da učestvuju već da su onemogućeni životnim okolnostima. Naš zadatak je da pronađemo način da sa njima komuniciramo, prosledimo informaciju i uključimo ih u meri u kojoj je to za njih moguće i korisno za dete.

Dostupnost obrazovanja svakom detetu bez diskriminacije podrazumeva i odnos prema roditeljima i važno je da ne gradimo unapred određene slike ili predstave o roditeljima ili da prepostavljamo i zaključujemo da oni neće da se aktivno uključe u obrazovni proces deteta ili da su nedovoljno zainteresovani.

Informisanje roditelja/staratelja

Informacije o aktuelnim promenama i novinama u obrazovanju, odredbama zakona i podzakonskih akata i novim aktivnostima škole moraju biti dostupni u pisanoj formi kako za zaposlene u obrazovno-vaspitnoj ustanovi tako i za roditelje.

Naša je obaveza i odgovornost da poznajemo obrazovni zakonski okvir tako što ćemo zakone i podzakonska akta pročitati ili se o njima kosultovati sa upravom škole ili pravnom službom. Zakoni su nam osnova za rad na koje nadograđujemo naša pedagoška znanja. Važno je znati da je najveći broj roditelja o promenama u obrazovanju informisan putem medija ili od poznanika što, moramo priznati, prilično dovodi u pitanje adekvatnost informisanosti i ostavlja prostora za paušalno tumačenje određenih zakonskih odredbi. Obaveza je relevantih obrazovnih institucija da obezbede pisane informacije za roditelje o promenama u obrazovnom sistemu, ali ako određeni priručnici ili vodiči nisu još uvek na raspolaganju, to ne treba da nas spreči da u okviru škole sami napravimo kratak vodič za roditelje. Informacije i literatura dobijeni na nacionalnoj obuci „Inkluzivno obrazovanje i individualni obrazovni planovi“, koju su pohađali svi stručni timovi za inkluzivno obrazovanje u Srbiji tokom 2010. godine su dobra početna osnova za pripremu pisanog materijala za roditelje¹⁷. Takođe, mnoge organizacije civilnog društva koje se bave obrazovanjem ili podrškom deci sa smetnjama u razvoju redovno pripremaju publikacije na temu inkluzivnog obrazovanja što nam takođe može biti izvor informacija. Dovoljno je umnožiti postojeće materijale, ali i uputiti roditelje na organizacije civilnog društva ili vebsajtove (ukoliko koriste internet) koje imaju raspoloživu literaturu i informacije. Nerealno je i neprofesionalno očekivati da će roditelji/staratelji deteta sami istražiti sve potrebne zakonske mogućnosti ili imati mogućnosti za pristup informacijama. U međuvremenu, treba insistirati kod relevantnih obrazovnih institucija da pripreme adekvatne vodiče i priručnike za zaposlene u obrazovanju i za roditelje.

Usmeno informisanje

Veoma je važno da prvi sastanak sa roditeljima deteta održimo sami, odnosno u užem krugu (učitelj/razredni starešina, stručni saradnik). To je zato što ne možemo uvek i sa sigurnošću znati kako roditelji komuniciraju o detetovoj smetnji i razvoju, da li reaguju emotivno po tom pitanju, da li su zatvoreni, da li imaju otpor ili su nesigurni zbog svih prethodnih sastanaka koje su imali u različitim ustanovama, da li su se ranije susretali sa odbacivanjem ili su veoma aktivni i otvoreni u tom procesu. Na prvom sastanku ćemo saznati više o detetu, porodici i okolnostima u kojima žive. Tada i obaveštavamo roditelje o svim promenama koje se dešavaju u obrazovnom sistemu, kao i o predlozima i potrebi za procesom boljeg upoznavanja deteta, izradi pedagoškog profila i mogućim potrebama prilagođavanja obrazovnog procesa. Veoma je važno da

¹⁷ Ukoliko niste upoznati sa materijalima sa nacionalne obuke za stručne timove za inkluzivno obrazovanje, obratite se stručnoj službi ili upravi vaše škole koja je u obavezi da vam taj materijal učini dostupnim. Takođe, na Internet prezentaciji DILS projekta (Delivery of Improved Local Services), koji sprovodi Ministarstvo просвете, nauke i tehnološkog razvoja možete pronaći korisne materijale i izvore - <http://www.dils.gov.rs/mp/> Korisne materijale možete pronaći i na Internet prezentaciji projekta u okviru kojeg je nastala ova publikacija - <http://www.inkluzivno-obrazovanje.rs/>

informacije o pedagoškom profilu, zakonskim odredbama i promenama prezentujemo na jednostavan način i prikažemo koristi i važnost za detetovo obrazovanje. Takođe je važno da roditelje upoznamo sa njihovom ulogom i dogovorimo dalje korake, susrete i način komunikacije. Od izuzetnog je značaja da roditelji osete sigurnost i poverenje u čitav proces i u osobe koje vode proces, da se osećaju uvaženo i da u nama kao osobama zaduženim za obrazovni proces deteta vide saradnike i partnere. Ovaj prvi sastanak je i prilika da roditeljima damo pisane materijale i uputimo ih na još neke Internet prezentacije ili organizacije civilnog društva. Roditeljima će biti potrebno neko vreme da pročitaju informacije, razmisle o njima, konsultuju se sa drugim osobama, kao i da razgovaraju sa detetom. Nakon dogovorenog roka, koji smo zajedno sa roditeljima ustanovili na prvom susretu, možemo ih ponovo pozvati i organizovati prošireni radni sastanak. Do tada ćemo već znati prve korake naše strategije zajedničke saradnje i napredovanja u obezbeđivanju podrške detetu.

Organizovanje sastanaka sa roditeljima

Kao što je već navedeno, pri planiranju susreta sa roditeljima, važno je da budemo upoznati sa okolnostima porodičnog života, jer će ponekad biti nerealno očekivati da oba roditelja dođu na sastanak u odnosu na obaveze koje imaju. Sastanak planiramo u vreme koje odgovara svima koji treba da prisustvuju, a roditelje obaveštavamo na pristupačan način (u pisanoj formi, telefonskim pozivom) o kojem smo se zajedno sa roditeljima dogovorili na prvom susretu. Važno je da unapred imamo isplanirane teme o kojima ćemo razgovarati na sastanku i da o temama upoznamo i roditelje kako bi bili pripremljeni i mogli kvalitetno da učestvuju i doprinesu ishodima sastanka. Možda će biti potrebno da donesu neku dodatnu dokumentaciju ili će se setiti nečeg važnog u detetovom napredovanju i ponašanju što žele da podele sa vama. Takođe, pri zakazivanju sastanka važno je da odredimo i trajanje sastanka i da o tome obavestimo sve učesnike i učesnice. Svako od nas ima potrebu da planira svoje vreme i organizuje ga u skladu sa obavezama. To se isto odnosi i na stručnjake van ustanove koje želimo da uključimo u proces. Važno je da planiranje sastanka počnemo na vreme kako bi bili sigurni da ćemo pronaći najbolji mogući način za nas i sve učesnike i učesnice sastanka.

Tabela 1 daje najvažnije aktivnosti pri organizovanju sastanaka, kao i mogućnost da proverimo da li smo te korake preuzimali u radu. Cilj tabele je da nam olakša planiranje budućih sastanaka i da posluži kao vodič ili format za lično praćenje.

Koristite je prvo da proverite koje ste aktivnosti realizovali (nikad, ponekad, uvek), a onda u odnosu na to počnite buduće planiranje sastanaka. Tabelu možete proširiti još nekim aktivnostima ili koracima koje smatrate važnim.

Tabela 1: Organizovanje uspešnih sastanaka¹⁸

Aktivnost	Nikad	Ponekad	Uvek	Napomene/beleške
Sve osobe su obaveštene o sastanku na adekvatan način (u pisanoj formi, telefonski) i poslale su povratnu informaciju o učešću.				
Svima je jasna svrha sastanka, teme su određene unapred i roditelji su informisani o temama sastanka.				
Određeno je tačno trajanje sastanka.				
Obezbedili smo prijatne uslove za sastanak (odgovarajući i posebnu prostoriju u kojoj niko neće ometati, pristupačne prostorije, osveženje za učesnike, ukoliko je moguće)				
Informisali smo roditelje da je poželjno da ponesu dodatnu dokumentaciju ukoliko je potrebna ili da povedu osobu od poverenja sa sobom ili pozovu stručnjaka van obrazovne ustanove koji poznaje ili radi sa detetom.				
Pripremili smo procedure, vrste podrške ili korake u obezbeđivanju podrške u pisanoj formi (na prilagođenom i jasnom jeziku)				
Fokusiramo se na detetove snage i oblasti u kojima je potrebna dodatna podrška				
Vodimo beleške tokom sastanka				
Jasni smo u tome šta će biti dalji koraci i kojim tempom i metodama će dalja podrška biti organizovana (npr. dalji koraci su dogovorenici, svi su upoznati sa ulogama i tempom).				
Poštujemo pravila i obaveze zaštite poverljivih informacija o detetu.				
Nakon sastanka, svim učesnicima smo poslali beleške i dogovore sa sastanka.				

18 Vežba i tabela je preuzeta iz publikacije Working with parents/carers and other professionals: Working in Partnership, TDA, ali su aktivnosti u tabeli prilagođene i promenjene tako da bolje odgovore na potrebe zaposlenih u obrazovanju u Srbiji.

Poverljivost informacija i zaštita privatnosti deteta i porodice

Pitanje poverljivosti informacija o detetu i porodici i zaštita njihove privatnosti je od izuzetnog značaja. Važno je da znamo da su detetove teškoće, smetnje u razvoju, medicinska dokumentacija i dijagnoza, kao i određene porodične okolnosti poverljive informacije i da ih ne delimo sa drugima. Pedagoški profil i individualni obrazovni plan su deo školske dokumentacije što znači da se na njih odnose pravila poštovanja i zaštite poverljivih informacija. Ukoliko želimo da neki uspešan primer iz prakse podelimo sa kolegama i koleginicama na stručnom skupu, neophodno je da dobijemo pisano saglasnost roditelja da prikažemo priču njihovog deteta široj stručnoj javnosti. Čak i kada dobijemo saglasnost, korisno je i preporučljivo ne korisiti puno ime i prezime deteta (inicijali su dovoljni), jer je svakako primarni cilj prikazivanje načina rada i primenjene metodologije.

Postoji nekoliko „zlatnih pravila“ po pitanju deljenja informacija:

- Zakonski okvir je uvek najbolja početna tačka: važno je da znamo koje informacije je dozvoljeno podeliti sa drugima, a koje ne.
- Savetovanje sa nekim ko ima više iskustva ili znanja po ovom pitanju je uvek korisno.
- Obezbeđivanje pisane saglasnosti kad god je to potrebno. Takođe, važno je da poštujemo želje onih koji ne žele da daju saglasnost ili ne žele da se određene informacije o detetu i porodici podele sa drugima.

Prikupljanje informacija o detetu od roditelja/staratelja

Važno je da znamo koje su nam informacije potrebne za planiranje i razumevanje deteta i planiranje podrške. Takođe, pitanja treba postavljati na razumljiv i jednostavan način tako da damo priliku roditeljima da nam daju što više opisa deteta, njegovom ponašanju i funkcionisanju.

Oblasti koje nas zanimaju:

- Način na koji dete komunicira
- **Samostalno učenje:** da li dete samo uči kod kuće ili mu/joj neko pomaže? Da li samo radi domaći zadatak?
- **Kako roditelji vide ciljeve i ishode obrazovanja:** šta je to što roditelji misle da je najvažnije za dete po pitanju socijalnih i akademskih postignuća, odnosno šta sve dete treba da nauči? Kako oni vide napredovanje deteta? Koje promene su primetili? Koja nova znanja ima dete? Na koji način uči?

Ovde je važno istaći nekoliko opštih predrasuda koje stručnjaci i društvo često imaju prema roditeljima dece sa smetnjama u razvoju. Jedna je da roditelji „neće da priznaju ili prihvate da dete ima smetnje u razvoju“. Važno je znati da roditelji najbolje znaju po čemu se dete razlikuje od većine dece, ali da postoje mnogi razlozi i uzroci takvog ponašanja. Prvo, najčešće su nailazili na barijere i prepreke u društvu zato što dete ima teškoće – verovatno je bilo veoma teško ili nemoguće upisati dete u vrtić, najverovatnije su prolazili sa detetom različite tretmane koji nisu davali rezultate ili nisu odgovarali potrebama deteta. Neki roditelji su se sa odbijanjem suočili već po rođenju deteta kada im je „savetovano“ da dete smeste u dom (ustanovu socijalne zaštite) ili su dobijali prognoze da dete neće napredovati ili neće mnogo toga naučiti, a nekima je rečeno i da dete neće baš dugo živeti. Najčešće im dijagnoze i medicinska dokumentacija nisu bili jasni (i sami znamo da kada pročitamo neki medicinski izveštaj pomislimo kako nemamo dovoljno korisnih informacija o detetu ili mnogo toga ne razumemo). Suočavanje sa stalnim odbijanjem i barijerama na svakom koraku detetovog života je traumatično iskustvo za celu porodicu i prirodno je da roditelji stvore otpore prema redovnom sistemu, kao i da očekuju da će dete imati isti ili sličan tretman i u vrtiću ili školi. Takođe, nekim roditeljima nije dovoljno jasno niti imaju informacije o tome kako će obrazovanje deteta izgledati, koja su očekivanja od deteta, šta sve treba da postigne i kako.

Druga rasprostranjena predrasuda je da roditelji „imaju preterana i nerealna očekivanja od deteta“. Možemo se složiti da svaki roditelj ima potrebu da dete bude što samostalnije u životu i da što više napreduje u učenju kako bi bilo ostvareno i prihvaćeno u društvu. Ista je situacija sa roditeljama dece sa smetnjama u razvoju. Takođe, važno je da znamo da ne smemo unapred određivati nečije kapacitete i koliko i šta će naučiti u životu. Često smo svedoci negativnog etiketiranja i snižavanja kriterijuma i očekivanja od dece sa smetnjama u razvoju („on to nikada neće naučiti“, „ona to nikada neće razumeti“, „svakako se nikada neće zaposliti“ i slično). Ne postoji način da pouzdano znamo koliko će neko dete napredovati ako dobije adekvatnu i kvalitetnu podršku. Takođe, treba da podstaknemo roditelje da nam kažu i opišu zašto su uvereni da dete nešto može iako nam se to možda u tom trenutku čini nerealnim. Roditelji već znaju šta dete zna i radi kod kuće, kako napreduje, kako uči, a možda i imaju već neke isprobane metode kako dete najbolje i najbrže uči. Sve to nam može biti dragocen vodič za bolje poznavanje deteta i planiranje podrške.

- **Odnos sa drugom decom i odraslima van škole:** da li dete ima prijatelje i prijateljice van škole? Da li vodi aktivan socijalni život? Da li vreme provodi sa decom ili sa odraslima? Da li je otvoreno ili zatvoreno u prvim kontaktima sa nepoznatom decom ili odraslima?
- **Vanškolske aktivnosti i slobodno vreme:** kako dete provodi vreme kada nije u školi? Da li ima slobodne aktivnosti (sportske, umetničke) i kako provodi slobodno vreme? Koje su to aktivnosti i na koji način ih postiže?
- **Samostalnost deteta:** da li se dete sprema samo za školu, pakuje školsku torbu, uzima knjige i pribor za školu itd?

Obrasci za izradu pedagoškog profila i individualnog obrazovnog plana, o kojima će biti reči u narednim poglavljima, su nam koristan vodič za vođenje razgovora sa roditeljima/starateljima i razmišljanje o informacijama koje su nam potrebne.

Na kraju...

Kada smo uzeli u obzir sve navedene oblasti i korake u obezbeđivanju saradnje sa roditeljima/starateljima u cilju podrške detetu, potrebno je da odgovorimo na još nekoliko pitanja koja su važna za naše dobro planiranje:

- Kako ću da započнем čitav ovaj proces?
- Koliko mi je vremena za to potrebno i koliko vremena imam na raspolaganju?
- Da li je potrebno da uključim još neku osobu? Ako da, ko je to?
- Ko će mi pomoći da vidim da li i na koji način postižem uspeh?
- Šta sam naučila i koje koristi sam imala od čitavog procesa? Kako ću to da iskoristitim da unapredim svoju praksu ubuduće?

Kao što smo rekli, odgovori na ova pitanja će nam pomoći da imamo bolji uvid u dalje planiranje i organizovanje sopstvenog vremena i načina rada. Takođe, pomažu nam da procenimo koliko smo uspešni i da razmislimo o neophodnoj podršci, odnosno uključivanju drugih kolega i koleginica, drugih osoba van obrazovne ustanove, pohađanju dodatnih obuka, pronalaženju literature i korisnih izvora informacija. Važno je da odgovore i dileme koje imamo podelimo sa stručnom službom ustanove, kolegama i koleginicama i direktorom/direktorkom kako bi svi zajedno bolje planirali obrazovni proces deteta.

Inkluzivno obrazovanje je pitanje ljudskih prava, ali je i pitanje dobre organizacije i upravljanja resursima – ljudskim, materijalnim, vremenskim. Inkluzivno obrazovanje je upravljanje znanjem, kontinuirano napredovanje i profesionalna ostvarenost. Ono je pitanje timskog rada i potrebni su nam saradnici u ovom procesu, a roditelji su neophodna karika. Pre svega, oni su ti koji najbolje poznaju dete.

Pedagoški profil

Autorka: Nataša Milojević

Pedagoški profil

Pre nego što pristupite izradi pedagoškog profila za dete, važno je da budete upoznati sa sledećim dokumentima:

- Pravilnik o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje¹⁹.
- Obrasci za izradu IOP-a (OBRAZAC 2; Predškolska ustanova; Sadržaj individualnog obrazovnog plana (IOP): tabela B - Pedagoški profil deteta – predškolska ustanova; OBRAZAC 3; Škola; tabela B - Pedagoški profil učenika/ učenice), koji su sastavni deo Pravilnika²⁰
- Prilog 6 - Uputstvo 1: Kako izraditi pedagoški profil²¹

Za koga i kada pišemo pedagoški profil

Pravilnik o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje kaže da „ako u postupku praćenja napredovanja deteta, odnosno učenika, vaspitač, odnosno nastavnik ili stručni saradnik, utvrdi da dete, odnosno učenik ne ostvaruje očekivane ishode obrazovanja i vaspitanja ili su rezultati koje učenik ostvaruje značajno iznad nivoa opštih i posebnih standarda, pristupa se prikupljanju podataka, radi formiranja neophodne dokumentacije za pružanje odgovarajuće podrške u obrazovanju i vaspitanju.“²²

To znači da, ukoliko u vašoj obrazovnoj praksi procenite da pojedina deca imaju teškoće da se uključe u obrazovno-vaspitni rad, učestvuju u njemu i napreduju ili napreduju iznad očekivanih ishoda, je potrebno da za njih prvo uradite pedagoški profil. Mi ćemo se u ovom priručniku baviti pre svega decom koja imaju teškoća u učenju, smetnje u razvoju ili invaliditet, žive u socijalno nestimulativnim sredinama, kao i drugom decom za koju procenite da sredina u kojoj se podučavanje odvija, metode rada i nastavna sredstva koje koristite ne dovode do očekivanih ishoda (rezultata). Osnovni principi i koraci u planiranju podrške, počevši od izrade pedagoškog profila, odnose se i na decu koja prevazilaze očekivane ishode. Međutim, treba imati na umu da i pojedina deca, koja imaju smetnje u razvoju, mogu u određenim oblastima da ispoljavaju talenat ili da napreduju mnogo bolje nego u drugim. Na primer, deca koja imaju teškoće iz spektra autizma ili deca sa teškoćama u organizaciji pažnje u odnosu na zahteve socijalne sredine, mogu da postižu rezultate u učenju koji su iznad očekivanih standarda, iako to nije uvek lako uočiti tokom uobičajenog nastavnog procesa.

¹⁹ Pravilnik o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje, „Sl. glasnik RS, br. 76/2010

²⁰ Ibid.

²¹ Materijal sa nacionalne obuke „Inkluzivno obrazovanje – individualni obrazovni planovi, Ministarsvo prosvete, 2010, autorski tim: Raisa Vanaleinen, Milena Jerotijević, Snježana Mrše

²² Član 3 Pravilnika o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje, „Sl. glasnik RS, br. 76/2010

Takođe, možete se naći u situaciji da za pojedino dete, u određenom periodu, ne možete u toku obrazovno-vaspitnog procesa da procenite koja su tačno njegova trenutna znanja i veštine, teškoće u učenju i ispoljavanju onoga što je naučilo, njegova interesovanja itd. Ta situacija ne mora da predstavlja problem, već vam govori da bi trebalo bolje da ga upoznate. To ne mora da bude samo dete sa kojim ste tek počeli da radite, pa usled toga nemate dovoljno informacija, već mogu da budu deca koja već pohađaju vaše vaspitne grupe/odeljenja, ali u određenom periodu razvoja i obrazovanja imaju teškoća u učenju i napredovanju. Često su to u praksi deca koja imaju više slabih ocena, ona za koju procenjujemo da ne paze na času i stalno su u pokretu, ona koja u nekim predmetima ili oblastima "blistaju", a u drugim ispoljavaju teškoće u razumevanju i učenju, ona koja imaju problem da pokažu ono što su naučila na određen način (na primer, u pisanoj formi ili usmenim izražavanjem).

U praksi se srećemo sa nedoumicama da li je za pojedinu decu potrebno raditi pedagoški profil. Neka deca nemaju intelektualne teškoće, ali imaju određene smetnje u razvoju (na primer, teškoće iz spektra autizma ili teškoće u organizaciji pažnje u odnosu na zahteve socijalne sredine), teškoće u učenju (na primer disleksiju, ne poznaju dovoljno jezik na kome se odvija nastava). Tokom nastave, uz izvesna prilagođavanja, mogu da se u određenoj meri uključe u nastavu i stiču određena znanja i veštine koja se uče u školi. U tim situacijama uvek treba proceniti da li uz veće prilagođavanje ta deca mogu da postižu bolje rezultate i da lakše uče u školi i kod kuće. U mnogim situacijama učenja i komunikacije sa vršnjacima i odraslima ona imaju teškoće u razumevanju, teško im je da shvate šta se od njih očekuje i zbog toga nisu u mogućnosti da nauče ili pokažu sve ono što znaju i umeju da urade. Takođe, postoje deca koja u određenom periodu počnu da pokazuju slabija postignuća u odnosu na raniji period svog obrazovanja i primećujemo da su, vremenom, ta postignuća još slabija. To mogu da budu deca koja žive u nestimulativnim sredinama, imaju pojedine teškoće u učenju (na primer disleksiju) ili koja iz drugih razloga slabije napreduju. Talentovana deca takođe mogu da, u određenom periodu svog obrazovanja, pokazuju teškoće u učestvovanju u nastavi i napredovanju u odnosu na svoje mogućnosti. Planiranjem podrške na vreme, bez obzira kog nivoa i u kojim oblastima/predmetima, pojedine teškoće mogu da se spreče, a druge sigurno smanje. Osnova svega jeste da se prvo bolje upoznate sa aktuelnom obrazovnom situacijom deteta kroz pedagoški profil.

Deca se međusobno veoma razlikuju, toliko da bi bilo dobro da se za svako dete uradi pedagoški profil. Međutim, u praksi, to najčešće nije moguće. Zbog toga vam preporučujemo da vam kao polazna osnova procene za koju decu ćete pisati pedagoške profile, pored zakonskih odredbi, bude i procena da li je za to dete potrebno da **dodatno planirate podršku u radu** ukoliko **redovno planiranje u radu** ne dovodi do očekivanih rezultata kod tog deteta.

Svrha pedagoškog profila

Dobro poznavanje svakog deteta je osnova i uslov da se odgovori na njegove razvojne i obrazovne potrebe i da se ostvare maksimalna postignuća u njegovom razvoju i obrazovanju. Pedagoški profil je prvi korak u pronalaženju rešenja za obrazovne situacije dece. Proces dolaženja do rešenja polazi i zavisi od kvalitetnog pedagoškog profila. Zbog toga pedagoški profil treba da bude takav da na osnovu njega možete da procenite u kojim je sve predmetima i oblastima potrebno da se planira podrška, koja vrsta podrške i kog nivoa. On je polazna osnova za planiranje daljeg obrazovanja za konkretno dete. Na osnovu pedagoškog profila možete da planirate šta treba da radite u toku obrazovno-vaspitnog procesa sa konkretnim detetom kako biste mu olakšali učenje i napredovanje.

Od pedagoškog profila zavise dalji koraci u planiranju podrške kroz individualizaciju, prilagođen, izmenjen i obogaćen individualni obrazovni plan (IOP), o čemu će biti reči u narednom poglavlju. Povezanost se ogleda u tome što, ukoliko niste sigurni na koji način možete da planirate podršku na osnovu pedagoškog profila koji ste napisali, treba da prikupljate još informacija koje će vam pružiti smernice za bolje planiranje podrške. U tom smislu, pedagoški profil nije zatvoren i konačan dokument. Takođe, deca rastu, razvijaju se, napreduju i uče, menjaju se i periodično u procesu praćenja i procene napredovanja učenika treba da izrađujemo nove pedagoške profile ili da dopunjujemo prethodno napisane.

Šta je pedagoški profil i šta sadrži?

Pedagoški profil je opis aktuelnog funkcionisanja deteta i treba da sadrži sve važne informacije o njegovim jakim stranama i interesovanjima i u kojim sve oblastima/predmetima mu je potrebna podrška.

U obrascima 2 (Predškolska ustanova)²³ i 3 (Škola)²⁴ koji su sastavni deo Pravilnika o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje nalaze se tabele (B. Pedagoški profil) koje sadrže oblasti i objašnjenje na koje informacije se te oblasti odnose. Takođe, u Prilogu 6 - Uputstvo 1: Kako izraditi pedagoški profil²⁵ nalaze se smernice za izradu pedagoškog profila, pored ostalih i dodatno objašnjenje o informacijama koje se odnose na određene oblasti. Stručni tim za inkluzivno obrazovanje u vašoj predškolskoj ustanovi i školi vam može obezbediti više informacija o ovom dokumentu.

²³ Pravilnik o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje, „Sl. glasnik RS, br. 76/2010

²⁴ Ibid.

²⁵ Material sa nacionalne obuke “Inkluzivno obrazovanje – individualni obrazovni planovi, Ministarstvo prosvete, 2010, autorski tim: Rasio Vanaleinen, Milena Jerotijević, Snježana Mrše

B. Pedagoški profil deteta – predškolska ustanova

Jake strane i interesovanja deteta	Potrebe za podrškom
B.1. Saznajni razvoj (izdvojiti važne činjenice o dosadašnjim postignućima, interesovanjima, oblastima i specifičnim veštinama i kako se one ispoljavaju u različitim situacijama)	
B.2. Socijalno-emocionalni razvoj (izdvojiti važne činjenice o odnosima sa drugima, vršnjacima i odraslima, o poštovanju pravila i reagovanju u socijalnim situacijama)	
B.3. Govor i komunikacija (izdvojiti važne činjenice o načinima razmene informacija sa drugima, uključujući i stepen razvoja govora i poznavanja jezika na kome se komunicira u grupi kao i smetnje u korišćenju verbalnih, vizuelnih i simboličkih sredstava komunikacije)	
B.4. Samostalnost i briga o sebi (izdvojiti važne činjenice o razvoju sposobnosti da se stara o sebi u skladu sa uzrastom kod kuće i u predškolskoj ustanovi)	
B.5. Motorički razvoj (izdvojiti važne činjenice o dosadašnjem motoričkom razvoju, o načinu funkcionisanja i sl.)	
Identifikovane prioritetne oblasti i potrebe za podrškom u vaspitno-obrazovnom radu:	Dodatna podrška (dodatni vidovi rada sa detetom u okviru vaspitne grupe, vrtića i porodice) i dodatna podrška za koju je potrebno odobrenje Komisije:
• • •	

B. Pedagoški profil učenika/učenice	
Jake strane i interesovanja učenika/ce	Potrebe za podrškom
B.1 Učenje i kako uči (izdvojiti važne činjenice o dosadašnjim obrazovnim postignućima, stilovima učenja, stavovima prema školi, motivaciji za učenje, interesovanjima, oblastima i specifičnim ¹ veštinama i kako se ovi aspekti ponašanja ispoljavaju u različitim situacijama)	
B.2 Socijalne veštine (izdvojiti važne činjenice o odnosima sa drugima, odraslima i vršnjacima, poštovanju pravila i reagovanju u socijalnim situacijama)	
B.3 Komunikacijske veštine (izdvojiti važne činjenice o načinima razmene informacija sa drugima, uključujući i stepen poznavanja jezika na kome se školuje, kao i smetnje u korišćenju verbalnih, vizuelnih i simboličkih sredstava komunikacije)	
B.4 Samostalnost i briga o sebi (izdvojiti važne činjenice o sposobnosti da se sam stara o sebi i ispunjava svakodnevne obaveze kod kuće i u školi)	
B.5 Uticaj spoljašnjeg okruženja na učenje (izdvojiti važne činjenice o porodičnim i drugim uslovima koji mogu da utiču na učenje i napredovanje učenika)	
Identifikovane prioritetne oblasti i potrebe za podrškom u obrazovanju	Dodatna podrška za koju je potrebno odobrenje Interresorne komisije za dodatnom podrškom:
• •	

¹ U zvaničnom formularu za Pedagoški profil učenika/učenice, u rečenici koja se nalazi polju B.1 tabele nedostaje reč „veštine“. U Pedagoškom profilu deteta za predškolske ustanove, u odgovarajućem polju стоји formulacija „izdvojiti važne činjenice o dosadašnjim postignućima, interesovanjima, oblastima i specifičnim veštinama i kako se one ispoljavaju u različitim situacijama“, na osnovu čega možemo smatrati da je navedena reč ispuštena (štamparskom) greškom

U pomenutom uputstvu ističe se da „ponuđena lista kategorija i potrebnih podataka nije jedina moguća i konačna i da se svaka procena radi od slučaja do slučaja i zasnovana je na individualnoj osnovi“²⁶. Takođe, tokom pisanja pedagoškog profila povremeno ćete biti u nedoumici da li određene informacije pripadaju jednoj ili nekoj drugoj oblasti, i u okviru koje da je zabeležite. To ne treba da vas brine i opterećuje u radu. I sami znate da su oblasti funkcionisanja povezane, da funkcionisanje deteta u jednoj oblasti utiče na funkcionisanje u drugoj. Na primer, ako dete ima teškoće u komunikaciji, odnosno u govorno-jezičkom funkcionisanju, to će sigurno uticati na to kako će pokazati stečeno znanje. Ako ima teškoće u komunikaciji sa vršnjacima, to može da utiče na uključenost u grupne aktivnosti sa vršnjacima. Ako je nedovoljno samostalno da za čas pripremi odgovarajuće knjige i materijal, to će uticati na njegovo aktivno uključivanje u nastavni proces i drugo.

Ono što je najvažnije jeste da pedagoški profil sadži sve važne informacije koje se odnose na konkretno dete, u svim oblastima. Informacije o njegovom ponašanju i komunikaciji sa vršnjacima u različitim situacijama, ponašanju i komunikaciji sa odraslima u različitim situacijama, interesovanjima, sklonostima (šta dete voli da radi i kako provodi vreme u tome), samostalnosti, školskim znanjima i postignućima i načinu na koji dete učestvuje u obrazovnom procesu, sredini u kojoj živi, odnosno „važne činjenice o porodičnim i drugim uslovima koji mogu da utiču na učenje i napredovanje učenika/učenice“²⁷.

Kao što se vidi u tabelama za pisanje pedagoškog profila, one su podeljene na dva dela - na levu polovicu, koja se odnosi na jake strane i interesovanja deteta i desnu polovicu koja se odnosi na potrebe za podrškom.

Prikupljanje informacija za izradu pedagoškog profila

Različiti izvori i načini prikupljanja podataka

Da bi se zadovoljili kriterijumi dobrog pedagoškog profila neophodno je da se radi timski i da se informacije prikupljaju iz različitih izvora i na različite načine.

U Pravilniku o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje piše „Vaspitač, nastavnik, odnosno stručni saradnik pored već datih podataka o detetu, odnosno učeniku, prikuplja podatke iz različitih izvora (od roditelja, odnosno staratelja deteta ili učenika, stručnjaka van obrazovne ustanove koji dobro poznaje dete, odnosno učenika, od vršnjaka i samog deteta, odnosno učenika, na način na koji je to moguće), pri čemu se koriste različite tehnike

26 Material sa nacionalne obuke „Inkluzivno obrazovanje – individualni obrazovni planovi, Ministarstvo prosvete, 2010, autorski tim: Rasio Vanaleinen, Milena Jerotijević, Snježana Mrše

27 Obrazac 3 ŠKOLA, Pravilnik o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje, „Sl. glasnik RS, br. 76/2010

(sistemsatko posmatranje aktivnosti deteta, odnosno učenika u različitim situacijama, testiranje, kao i intervjuisanje i popunavanje upitnika od strane učenika i drugih koji poznaju dete, odnosno učenika). Medicinski nalazi su, po potrebi, sastavni deo dokumentacije. Na osnovu prikupljenih podataka i dokumentacije iz st. 2 i 3. ovog člana stručni saradnik koordinira izradu i u saradnji sa vaspitačem, odnosno nastavnikom izrađuje pedagoški profil deteta, odnosno učenika.”²⁸

Kada i na koji način ćete uključivati različite članove tima u prikupljanje podataka, uključujući i decu i vršnjake, zavisiće od situacije. U praksi najčešće oni koji učestvuju neposredno u obrazovanju deteta prvo prikupljaju informacije iz obrazovne prakse. To znači da prvo možete da po oblastima opišete funkcionisanje deteta na osnovu onoga što znate o njemu u toku svakodnevnog rada. To uključuje i proces u toku koga dodatno pratite i procenjujete funkcionisanje ukoliko je potrebno. Važno je da se tada prikupe informacije od svih osoba koje rade sa detetom ili sa njim imaju iskustvo u predškolskoj ustanovi/školi. Nekima od njih će u tome biti potrebna podrška kroz timski rad.

Nastavnice i stručne saradnice

Vaš neposredan rad sa detetom je baza prikupljanja informacija o njemu, jer ga tokom rada pratite, posmatrate i procenjujete. To uključuje, kako aktivnosti u predškolskoj ustanovi i nastavu u školi, tako i vannastavne aktivnosti, školske odmore, izlete, ekskurzije, posete različitim institucijama i aktivnostima izvan vaše ustanove. Proizvodi neposrednog rada sa decom su takođe izvor informacija (sveske za školski i domaći rad, pismeni i kontrolni zadaci, crteži i drugo). O pojedinoj deci ćete već imati, ili ćete prikupiti određenu dokumentaciju koja govori o njihovom funkcionisanju u određenoj oblasti (psihološki testovi inteligencije, logopedski nalazi o govorno-jezičkim mogućnostima, nalazi specijalnih edukatorki i rehabilitatorki o teškoćama u funkcionisanju u određenim oblastima, čulima, motorici). Bilo bi dobro da vam ti podaci pružaju informacije o tome kako određene teškoće ili specifičnosti u funkcionisanju deteta utiču na njegovu uključenost uaktivnosti, nastavu, učenje, komunikaciju sa vršnjacima i odraslima. Često se za neku decu navodi da njihova inteligencija pripada određenim kategorijama. Za onoga ko radi u obrazovanju i podučava konkretno dete, a naročito za roditelja, to je informacija koja nije jasna, jer se deca, čije intelektualno funkcionisanje pripada istoj kategoriji, veoma razlikuju među sobom i informacije koje su potrebne su one koje jasno govore o načinu i stilovima učenja deteta i teškoćama u učenju u pojedinim oblastima.

Zdravstveno stanje i problemi pojedine dece mogu da utiču na njihovo funkcionisanje u predškolskoj ustanovi/školi i u tim situacijama medicinska dokumentacija o tome može da bude sastavni deo dokumentacije o određenom detetu.

Na početku poglavlja o pedagoškom profilu rekli smo da se u postupku praćenja deteta utvrđuje da li ostvaruje očekivane ishode obrazovanja i vaspitanja i u kojoj meri. U okviru svakodnevnog rada sa decom možete da organizujete situacije i aktivnosti sa grupom/odeljenjem ili sa konkretnim detetom koje će vam pružiti okvir za bolje

²⁸ Član 3 Pravilnika o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje, „Sl. glasnik RS, br. 76/2010

prikupljanje informacija o detetu, o njegovim jakim stranama i slabostima, odnosno u kojim oblastima mu je potrebna podrška. Te informacije će vam za pedagoški profil biti veoma važne za planiranje podrške (nastavnih metoda, sredstava, aktivnosti, posebnih uslova i drugo) koje će konkretnom detetu pomoći u učenju i napredovanju, a vama u radu.

Vi ste veoma važan izvor informacija o tome šta pomaže detetu u učenju, a šta mu otežava, na koje načine, putem kojih nastavnih i pedagoških metoda bolje uči, a putem kojih ne napreduje dovoljno ili ima teškoće, ne može da napreduje. Na primer, pojedina deca ne mogu da prate frontalno i verbalno izlaganje, ali se uočava da, ukoliko se uvedu dramski elementi i/ili vizuelna sredstva, ona mnogo bolje mogu da prate izlaganja. Kod određene dece se primećuje da ne mogu da prate pravila jednostavnih igara u grupi i da brzo napuštaju igru. Kada se organizuje da, u toku nekoliko igara, odrasla osoba direktno pomogne detetu da učestvuje u igri može da se ispita da li na taj način može da nauči pravila ili za to još uvek nije spremno. Ukoliko neko dete nije uspešno da samostalno, na pismenim zadacima iz srpskog jezika, kroz sled koraka u pisanju obradi zadatu temu, može da se proceni da li će mu podpitanja u tome pomoći. Neka deca ne prepisuju sa table šta se očekuje ili brzo odustaju od toga. Može da se proceni da li bi bili uspešniji ukoliko se tekst, koji je neophodno prepisati, nalazi ispred njega na klupi ili je i to nedovoljno, već mora i da se skrati. Neka deca imaju teškoća da samostalno rešavaju složenije tekstualne zadatke iz matematike. Kada se koraci vizuelno odvoje u rešavanju (da budu jedni ispod drugih, na primer) može da se proceni da li ne mogu da prate sled koraka ili su neuspešni u postavljanju i rešavanju aritmetičkih operacija koje zadaci podrazumevaju.

Roditelji

Roditelji su veoma važan izvor informacija o detetu za sve oblasti. Veoma je važno da roditeljima objasnite svrhu pedagoškog profila, čemu on služi. Na taj način ostvarićete odnos poverenja, jer kada je roditeljima jasno da je prikupljanje informacija o njihovom detetu početak i osnova za planiranje podrške, nastojaće da vam pruže sve važne informacije. Pri tome treba voditi računa da prilagodimo jezik kojim im se obraćamo jer se za nas koji radimo sa decom mnoge stvari podrazumevaju. Veoma je važno da roditeljima na početku objasnimo sve korake koji predstoje i ostavimo im dovoljno vremena i prilike da postavljaju pitanja o svemu što im nije jasno i da ih u tome ohrabrimo. Roditelji mnoge dece mogu da budu veoma zabrinuti, ili da se uplaše poziva da dođu u predškolsku ustanovu/školu, zato što i sami uočavaju da njihovo dete ima teškoće u obrazovanju ili su imali neprijatna iskustva. Na primer, često su bili u situacijama da su se isticale samo teškoće koje dete ima u učenju i ponašanju. Roditelji dece sa smetnjama u razvoju su često bili u situaciji da svoju decu vode u zdravstvene institucije na različita medicinska ispitivanja. Za decu je to, u mnogim situacijama, bilo bolno ili neprijatno iskustvo. Takođe, vodili su svoju decu na psihološke procene i procene specijalnih edukatorki i rehabilitatorki tokom kojih je njihov razvoj i funkcionisanje upoređivan sa uzrasnim normama vršnjaka koji nemaju teškoće u razvoju, što znači da su procene uglavnom ukazivale na to u čemu sve dete ispoljava teškoće, odnosno slabije je od drugih.

Roditelji dece sa smetnjama u razvoju su stalno bili u situacijama pojačane i stalne brige zbog detetovih zdravstvenih i/ili razvojnih teškoća. To su iskustva koja utiču na njihove doživljaje i osećanja u vezi sa mnogim situacijama koje se tiču njihove dece i o tome treba voditi računa. Zbog toga je važno da ih podržite da vam prvo prenesu šta njihovo dete ume da radi, koja su mu interesovanja i sklonosti. Možda ćete morati da ih u tome podstaknete navodeći neke pozitivne primere na osnovu vašeg rada i iskustva. Na taj način otvorice se prostor i za razgovor o teškoćama. Takođe, roditelji su važan izvor informacija o tome šta detetu pomaže u učenju, u kojim situacijama bolje usvaja znanja i veštine, a koje situacije mu to otežavaju, koja su njegova interesovanja, u kojim aktivnostima voli da provodi vreme. Ne zaboravite da oni poznaju ponašanje svog deteta u najrazličitijim situacijama o kojima mi, koji radimo sa decom, ne možemo da imamo iskustvo.

Stručnjakinje van obrazovne ustanove koje poznaju dete

Stručnjakinje koje van vaspitno-obrazovnih ustanova rade sa decom mogu da budu važan izvor informacija. U zavisnosti od situacije, možete neposredno, u direktnom kontaktu da ih uključite u proces prikupljanja informacija (ukoliko rade u mestu u kojem dete živi i obrazuje se) ili da o funkcionisanju deteta pošalju informacije u pisanim oblicima, o čemu je već bilo reči. Ovde se, pre svega, misli na psihološkinje i specijalne edukatorkе i rehabilitatorke različitih usmerenja. Najvažnije informacije koje stručnjakinje mogu da pruže su one koje nam ukazuju kako izvesne specifičnosti i teškoće u detetovom razvoju i funkcionisanju mogu da utiču na njegovo učenje i učestvovanje u aktivnostima i nastavi u predškolskoj ustanovi/ školi. Takođe, u procesu praćenja i procene funkcionisanja, stručnjakinje različitog profila mogu da vam budu podrška u proceni stilova učenja detata, načinima i sredstvima komunikacije u kojima je najuspešnije itd.

Često se u praksi susrećemo sa mišljenjem vaspitačica i nastavnica da one nisu stručne za rad sa decom sa smetnjama u razvoju i da na dobar način opišu njihovo funkcionisanje jer ne znaju „dijagnozu“ i da procene na koji način se teškoće ispoljavaju. Očekuju da će različite procene stručnjakinja koje rade sa decom sigurno doneti korisne informacije na osnovu kojih mogu da prilagođavaju rad. S jedne strane, postoji medicinska dokumentacija koja sadrži podatke o zdravstvenom stanju ili nekim teškoćama u funkcionisanju deteta koje mogu da utiču na njegovu uključenost u obrazovanje i učenje, kao što smo već rekli. Na primer podaci o teškoćama u motorici pojedinog deteta treba da budu korisni za prilagođavanje kretanja u školi, vrtiću, sedenje u klupi, nastavu fizičkog vaspitanja. Na osnovu informacija o dijetetskoj ishrani zbog zdravstvenih teškoća, pojedinoj deci treba da se prilagodi ishrana u vrtiću, školi, izletima. Deci koja zbog hroničnih bolesti često ne poхаđaju nastavu treba planirati način za nadoknađivanje starog i učenje novog gradiva.

Stručne procene koje nam daju informacije o smetnjama u učenju i funkcionisanju treba da budu takve da nam daju značajne informacije na osnovu kojih može da se planira prilagođavanje obrazovanja dece o kojoj je reč, što znači da jasno govore o tome

kako učenik uči, komunicira, kako se ispoljavaju teškoće. Stručne procene u kojima se kroz terminologiju koja samo kategorije određena ponašanja, počevši od nivoa inteligencije, do specifičnosti u funkcionisanju (stereotipne radnje, smanjena pažnja, nezainteresovanost za decu, teškoće u artikulaciji pojedinih grupa glasova), neće nam biti korisne ukoliko nam nije jasno šta znače, kako se to manifestuje u konkretnom ponašanju deteta i ukoliko na osnovu njih ne možemo da planiramo prilagođavanje. Ne treba takođe zaboraviti da su smetnje u razvoju samo jedno od svojstava i karakteristika pojedine dece.

Deca

Na koji način ćemo decu za koju se izrađuje pedagoški profil uključiti u prikupljanje informacija zavisi od uzrasta, koliko su u mogućnosti i na koji način komuniciraju o svojim potrebama, emocijama, doživljajima različitih situacija učenja, odnosima sa vršnjacima i odraslima, stavovima, interesovanjima. Neophodno je da ih u komunikaciji podržimo jer ni za koga, a naročito za decu, nije lako razgovarati o svom ponašanju, naročito ukoliko je pred njima osoba koja je u ulozi od koje se očekuje da treba da utiče na njihovo ponašanje. Deci, naročito mlađoj, možemo da pomognemo tako što ćemo im pokazati i konkretizovati situacije učenja o kojima želimo da saznamo nešto od njih. Na primer, možemo sa njima da analiziramo pismene zadatke ili testove na kojima su imali teškoće u rešavanju, ili one na kojima su bili uspešniji nego inače, da im pokažemo različita nastavna sredstva i načine procene i pitamo ih da li bi im uz njih bilo lakše da prate, uče određene sadržaje i da pokažu šta su naučili. Možemo sa njima da razgovaramo o konkretnim situacijama u školi, određenim časovima na kojima su bili aktivni ili na kojima nisu mogli da se uključe u aktivnosti tako što ćemo im navesti njihovo konkretno ponašanje u vezi sa kojim ćemo im preneti naša zapažanja. Takođe je veoma važno da deci objasnimo zbog čega prikupljamo podatke, korake u procesu planiranja podrške, njihovu ulogu u tome i ulogu drugih članova tima. Mnoga deca mogu da sa nama procene i razmene koji su im predmeti ili oblasti teške da nauče, koja lakše uče, šta ih posebno interesuje u školi, na koji način uče kod kuće, šta bi im olakšalo da budu uspešniji u radu kod kuće i u školi. U praksi se srećemo sa decom koja imaju izvesne teškoće u ponašanju, odnosno imaju teškoće da prilagode svoje ponašanje pravilima života i zajedničkog rada u odeljenju i školi. Veoma je važno da u tim situacijama uključimo samu decu u analizu situacija u kojima se ta ponašanja ispoljavaju ističući im da samo ukoliko dobro poznajemo kada i zbog čega do toga dolazi možemo zajednički da ih rešimo.

Vršnjaci

Vršnjaci su važan izvor informacija samim tim što poznaju dete u onim situacijama u kojima odrasli nisu neposredno i uvek uključeni (veliki i mali odmori, druženje van škole, rođendani, odlazak do škole i kuće, razmena u vezi sa domaćim zadacima, zajedničko učenje i drugo). Te informacije ćemo prikupljati ukoliko procenimo da su značajne za pedagoški profil konkretnog deteta. To može da bude osetljiva situacija jer deca mogu da budu zatečena situacijom da ih odrasla osoba „ispituje“ o njihovom drugu/

drugarici. Ova situacija može da se reši tako što ćemo od deteta o kome se razgovara dobiti pristanak, o čemu će vršnjaci biti upoznati, možemo da organizujemo zajedničke susrete sa njim i vršnjacima, svoj deci ćemo objasniti cilj razgovora. Ukoliko se radi o vršnjacima koji nisu iz vaše ustanove (braća, sestre, drugovi i drugarice iz susedstva) u objašnjenju svrhe ovih razgovora mogu da vam pomognu odrasle osobe sa kojima su u bliskom odnosu. Vršnjaci su veoma važan izvor informacija o deci koja imaju teškoće u komunikaciji, na primer deci sa teškoćama iz spektra autizma ili deci sa oštećenjem sluha ili vida. U mnogim situacijama, tokom nastave i vannastavnih aktivnosti, ona zbog svog načina kominaciranja i prepreka u komunikaciji nisu u mogućnosti da prime i prenesu sve informacije koje su važne za razumevanje njihovih potreba za podrškom ali u tome mogu da pomognu njihovi drugovi i drugarice.

Naravno, i druge osobe koje dobro poznaju dete u različitim okolnostima i situacijama mogu da budu uključene u proces prikupljanja podataka o detetu. Na primer to može da budete trener koji podučava dete sportu u čije treninge je dete uključeno, osoba koja brine o detetu dok su roditelji na poslu, nastavnice/nastavnici iz muzičke škole koju dete pohađa.

Tokom različitih susreta i sastanaka prikuplja se veliki broj informacija. Ponekad su spontani razgovori dobar način prikupljanja podataka. Za najveći broj susreta će vam oblasti pedagoškog profila, unapred osmišljena pitanja ili određeni upitnici biti smernice i okvir za prikupljanje informacija. U Prilogu 6 - Uputstvo 1: Kako izraditi pedagoški profil²⁹, preporučeni su pojedini postupci i instrumenti iz Zbirke alatki za planiranje individualizovanog obrazovanja (Britanska Kolumbija, 2009)³⁰ za šta, takođe, možete da se obratite Stručnom timu za inkluzivno obrazovanje u vašoj predškolskoj ustanovi/školi.

Kriterijumi dobro prikupljenih podataka o detetu

U praksi često postoji nedoumica u vezi sa tim koje sve podatke o detetu treba prikupljati i u kom obimu. Navećemo neke kriterijume kojima možete da se rukovodite tokom prikupljanja podataka.

Pružaju celovitu sliku detata, sveobuhvatni su – treba prikupiti informacije o svim oblastima funkcionisanja deteta o kojima smo ranije govorili. Ovo je veoma važno zato što će samo sveobuhvatni podaci dati dobru osnovu da se u pedagoškom profilu precizno navedu detetove snage i potencijali za dalji razvoj i napredovanje, odnosno potrebe za podrškom u svim oblastima. Takođe, kao što smo rekli, oblasti funkcionisanja su međusobno povezane. Podaci o tome kako dete funkcioniše u jednoj oblasti dragocene su nam za bolje upoznavanje i razumevanje snaga i slabosti u drugoj oblasti. Ukoliko neko dete ima teškoća u savladavanju gradiva veoma je značajno da imamo i informacije o tome da li ono razume složenije verbalne sadržaje, da li ima teškoće u samostalnom učenju, da li kod kuće neko može da mu pomogne u učenju ili

29 Material sa nacionalne obuke "Inkluzivno obrazovanje – individualni obrazovni planovi, Ministarstvo prosvete, 2010, autorski tim: Rasio Vanaleinen, Milena Jerotijević, Snježana Mršić

30 Ibid.

ne. Možete u svom odeljenju imati dete koje odbija da piše olovkom, ali da saznote da ima posebno interesovanje za slova i brojeve i poznaje ih, što u porodičnom okruženju ispoljava kroz igrice na kompjuteru. Da dete ima teškoće da svoju pažnju prilagodi u toku aktivnosti i nastave na zadatke, prekida da ih radi posle kraćeg vremena i ima teškoće u samostalnom čitanju, ali saznajete da kod kuće može da satima pravi životinje od plastelina i da uz podršku starijeg brata čita stripove od početka do kraja. Pojedina deca imaju teškoće u razumevanju dužih verbalnih sadržaja i/ili u čitanju istih, ali nemaju teškoća u savladavanju lekcija ukoliko im neko čita kod kuće. Pojedina deca u dužem periodu ne prihvataju da u svojim vrtičkim grupama učestvuju u aktivnostima u kojima se radi na zadacima u edukativnim knjigama. Međutim, ta ista deca mogu da u porodičnim uslovima, na kompjuteru ili sa pojedinim igrovim sadržajima savladavaju slične ili čak i teže zadatke, možda i samostalno.

Konkretni su, pružaju preciznu sliku načina na koji dete funkcioniše – podaci o funkcionisanju deteta treba da budu verodostojno oslikavanje situacije bez tumačenja. Treba da se precizno navede kojim znanjima i veštinama je dete ovladalo. Na primer, nije dovoljno precizno ako se kaže da dete prepoznaće neka slova, treba navesti koja prepoznaće i da li ih prepoznaće u svim situacijama. Ukoliko kažemo da dete priča nerazumljivo, nije dovoljno jasno da li ne možemo ništa da razumemo kada govorи ili možemo da razumemo ako dete izgovara pojedinačne reči, kraće rečenice ili ga bolje razumemo kada poznajemo sadržaj o kome se govorи. Ako samo navedemo da dete retko odgovara na pitanja, nedostaju nam informacije o tome u kojim situacijama više odgovara, a u kojima manje i da li je u okviru nekih predmeta ili oblasti uspešnije u tome. Ako kažemo da dete daje odgovore samo na jednostavna pitanja, nije jasno šta se podrazumeva pod tim terminom, na koju vrstu pitanja se misli i na šta se ta pitanja odnose u određenim aktivnostima, situacijama, oblastima, odnosno predmetima. Takođe, uopštene formulacije, ili one koje su tumačenja određenih svojstava deteta, ne mogu kasnije da daju preciznu sliku deteta u pedagoškom profilu. Na primer, ako za dete kažemo da je nemirno na času, to može da znači da periodično ustaje, prošeta po učionici i spontano se vraća na svoje mesto i nastavlja da radi. Može da znači da učenik, ne samo da ustaje, već i prekida nastavnici u njenim izlaganjima i rukovođenju časom usmeravajući razgovor na temu koja nije sadržaj časa i ne reaguje kada ga zamoli da sačeka sa postavljanjem pitanja. Ako kažemo da je dete nemotivisano za učenje, to moramo da potkreplimo informacijama koje nam na to ukazuju (u kojim oblastima/predmetima i u kojim situacijama se najviše ispoljava i na koji način, da li smo primetili da u nekim situacijama počinje da ulaže dodatan trud u učenju). Ako kažemo da dete voli da je u centru pažnje, treba opisati na osnovu kog ponašanja to zaključujemo. Da li to radi na način koji remeti tok časa i/ili aktivnosti u kojima drugi učestvuju ili kroz ponašanje pokazuje u čemu je dobar i očekuje potvrdu od odraslih osoba i vršnjaka?

Podaci pružaju informacije o potencijalima, snagama i interesovanjima deteta i o slabostima deteta koje utiču na učenje i učestvovanje u nastavi – Ovaj kriterijum se prepiće sa kriterijumom da podaci treba da budu sveobuhvatni, o čemu smo već govorili. Međutim, u praksi se često srećemo sa situacijom da kad se govorи o detetovim slabostima često se samo navede šta dete nije savladalo, šta ne može da uradi ili se samo navede teškoća u ponašanju. Na primer, ako za dete kažemo da ne ume da čita,

to može da znači da poznaje sva slova ali ih ne povezuje, da je počelo da sriče ali da ne razume reči koje je pročitalo i sl. Za dete za koje kažemo da ne zna boje to može da znači da ume da klasificuje predmete po boji ali ne ume da imenuje boju predmeta, da ne može da klasificuje predmete po boji, ili da zna da prepozna boju koju mu imenujemo i pokaže predmet koji je te boje ali ne ume da je imenuje kada ga pitamo o tome. Ako za dete kažemo da ima slabu pažnju tokom časa, to može da znači da učenik ne prati sadržaj na času sedeći mirno u klupi što znamo jer ne može da učestvuje kada ga uključujemo postavljajući mu pitanja o određenoj temi. S druge strane, to može da bude dete koje se povremeno uključuje u sadržaj časa sporadičnim i iznenadnim komentarima dok, u međuvremenu, ustaje iz klupe, prilazi drugoj deci i prekida njihove aktivnosti na času, pregledajući šta imaju od pribora, a sve to unosi nemir na času. Ovi primeri nam govore da samo detaljan opis i snaga i slabosti deteta, kako se teškoće ispoljavaju u ponašanju i funkcionalisanju, šta dete radi uz određenu vrstu podrške, mogu da nam budu korisna orientacija da u pedagoškom profilu navedemo u kojim je oblastima detetu potrebna podrška u cilju daljeg planiranja koraka podrške. Na primer, ako dete ima teškoće u učenju slova, pisanju, sabiranju u prvoj desetici, učestvovanju u igri sa drugom decom treba opisati na koji način se to ispoljava. Koja slova dete ne može da napiše, kako se ogledaju teškoće u pisanju, kako sabira u prvoj desetici, da li mu je potrebna podrška konkretnog materijala, uz koje je uspešnije, da li brzo napušta igru, da li odbija da učestvuje i uz vaše podsticanje, koje igre ga zainteresuju pa ih posmatra iako ne učestvuje itd.

Na osnovu podataka možemo da prepoznamo raznovrsnost reagovanja deteta i koliko ponašanje zavisi od okolnosti – Ponašanje dece na svim uzrastima, a to možemo da potvrdimo i na osnovu našeg ličnog iskustva odraslih osoba, se razlikuje u odnosu na okolnosti. To je najizraženije kod dece mlađeg uzrasta, jer na njihovo ponašanje u velikoj meri utiče zadovoljenost osnovnih potreba kao što su glad, ispavanost, da li ih nešto boli, tišti, da li im u nekom trenutku neki sadržaj okupira pažnju. Ona često nisu u mogućnosti da o tome na jasan način komuniciraju, iskažu i takođe, prema prirodi odrastanja, tek uče da odlažu svoje potrebe i prilagođavaju svoje ponašanje u odnosu na zahteve spoljašnje sredine. Sazrevanjem i učenjem ponašanje se menja ali ipak zavisi od okolnosti i situacija u kojima se dete nalazi i prikupljeni podaci treba da nam daju informacije o tome. Na primer, postoje deca čija je pažnja dobra na početku aktivnosti u vrtiću/školi, u prepodnevnim aktivnostima ili u toku prve polovine dana u vrtiću/školi, a kasnije imaju teškoće da je usmere na aktivnosti koje se odvijaju. Neka deca teško uspostavljaju kontakte sa svojim vršnjacima u grupi i odeljenju, odnosno u većoj grupi dece, ali u okviru porodične sredine lakše uspostavljaju igru sa braćom i sestrama ili kada se grupa sastoji od dvoje do troje dece. Ima dece koja ne reaguju na obraćanja svojih vršnjaka ali reaguju na obraćanja odraslih osoba koje znaju kako da ih podrže, na primer koriste i neverbalnu komunikaciju. Često se srećemo sa decom koja ne mogu da se usmere na zadatke u većoj grupi dece u kojoj je žamor sastavni deo grupne dinamike, ali u izdvojenom i tihom okruženju uspevaju da se na njih usmere i urade ih. Postoje deca kojoj veliku nelagodnost predstavlja usmeno odgovaranje pred celim odeljenjem, ali će bez teškoća odgovarati na pitanja u pisanim oblicima ili kada su nasamo sa svojom nastavnicom.

Daju informacije o jakim stranama i preprekama u okruženju koje utiču na učenje i učestvovanje u nastavi – Treba da se usmerite samo na prikupljanje onih informacija o porodičnom okruženju i okolnostima koje mogu da utiču na učenje deteta i učestvovanje u nastavi, jer ćete tako zadržati fokus na planiranju podrške za dete. Na primer, ukoliko u porodici deteta njegovi roditelji ne znaju dovoljno jezik koji se koristi u predškolskoj ustanovi/školi, onda oni ne mogu da pružaju podršku detetu u toj oblasti i podrška mora da se realizuje u vrtiću/školi. Ukoliko dete živi u nedovoljno stimulativnoj sredini (zbog veoma teških socio-ekonomskih uslova i siromaštva porodice ili zbog toga što dete živi u domu) to će verovatno uticati na to da dete u tim okolnostima neće moći da dobije punu podršku u učenju i proširivanju znanja i interesovanja tako da ćemo planirati podršku u samoj obrazovno-vaspitnoj ustanovi u tim oblastima. Postoje roditelji koji su veoma upoznati sa specifičnostima i teškoćama u funkcionisanju njihove dece koja imaju određene smetnje i tokom razvoja deteta su sami, ili u saradnji sa drugim osobama, planirali i realizovali podršku. To će sigurno uticati na to da njihovo dete postiže bolje rezultate u učenju i učestvovanju u nastavi. Postoje deca koja žive u uslovima koji dovode do takvih emocionalnih i psiholoških trpljenja da to sigurno utiče i na njihovo ponašanje i obrazovanje (na primer, deca iz porodica u kojima postoji porodično nasilje, deca koja su žrtve zlostavljanja i zanemarivanja, deca sa smetnjama i bez smetnji koja žive u ustanovama socijalne zaštite).

Prepoznaju se izvore i način prikupljanja podataka – Veoma je važno da znate i navedete izvore od kojih ste dobili i prikupili određene podatke i na koji način.

Smernice za prikupljanje podataka

Evo i nekih konkretnih smernica koje, pored oblasti u okviru tabele za pedagoški profil, mogu da vam pomognu u prikupljanju informacija za pedagoški profil deteta.

Predškolska ustanova

Odnos prema vrtiću - U kakvom raspoloženju dete dolazi u vrtić? Kako se ponaša u situacijama dolaska i odlaska iz vrtića? Da li voli da ide u vrtić i kako to pokazuje? Kako se oseća u vrtiću i kako se to ispoljava?

Samostalnost – Oblačenje i svlačenje, obuvanje, higijenske navike, hranjenje (šta dete može da obavi samo, za šta mu je potrebna podrška i koja); kretanje po vrtiću, u okruženju vrtića i širem okruženju (koliko je samostalno, da li ume da se čuva opasnosti, ponašanje u saobraćaju i sl.); kako koristi materijal, pribor za rad/aktivnosti (koliko je samostalno, za šta mu je potrebna podrška i koja)?

Igra u spoljašnjem prostoru, u prostoru vrtića i kod kuće - Da li se igra samo ili sa drugom decom i na koji način? Koje su to igre (aktivnosti) u kojima dete učestvuje i na koji način? Šta je specifično u tim igramama/aktivnostima? Koja su mu interesovanja i sklonosti?

Učešće u programskim aktivnostima - Kako i u kojoj meri učestvuje u različitim oblastima/aktivnostima? Koju vrstu aktivnosti može da započne da radi, odnosno da radi samo? Za obavljanje kojih vrsta aktivnosti je potrebna podrška i koja? Za koje aktivnosti je potrebno prilagoditi instrukciju, način podučavanja?

Odnos sa drugom decom - Da li inicira kontakte, igre i na koji način? Da li se priključuje započetim igramama, aktivnostima i u kojim? Da li prihvata iniciranje kontakta, igre od strane druge dece? Kakav je kvalitet odnosa/druženja sa vršnjacima u vrtiću i izvan vrtića i kako se to ispoljava?

Odnos sa vaspitačicama/vaspitačima - Kakva je komunikacija sa vaspitačicama? Da li dete inicira kontakt i na koji način? Da li prihvata i reaguje na iniciranje kontakta od strane vaspitačica? Da li razume, reaguje na instrukcije koji se odnose na grupu dece? Kako reaguje na naloge koji se odnose na pravila u grupi, odlaganje ili uskraćivanje određenog ponašanja? Da li je posebno vezan za neku vaspitačicu ili za neku drugu osobu iz okruženja vrtića?

Škola

Odnos prema školi - U kakvom raspoloženju dolazi u školu i kakvo je raspoloženje tokom trajanja nastave, kako se to ispoljava? Da li voli da ide u školu, kakav je odnos prema školi i kako se to ispoljava? Šta najviše voli da radi u školi?

Samostalnost – Oblačenje, svlačenje, obuvanje, higijenske navike, hranjenje (samostalnost, način obavljanja, za šta mu je potrebna podrška i koja); kretanje po školi, u školskom i širem okruženju (koliko je samostalno, da li ume da se čuva opasnosti, da li, na primer, može bez pratnje odraslih da ode u prodavnici, ponašanje u saobraćaju i sl.); dolazak i odlazak iz škole (da li dolazi samo ili uz pratnju i podršku i koju); pripremanje i korišćenje knjiga i pribora za rad (koliko je samostalno; prilagođavanje pravilima života i rada u odeljenju, školi, način na koji se to ispoljava).

Slobodno vreme i igra u spoljašnjem prostoru i u prostoru škole - Da li se igra samo ili sa drugom decom i na koji način? Koje su to igre (aktivnosti) u kojima dete učestvuje i na koji način? Šta je specifično u tim igramama/aktivnostima? Koja su njegova interesovanja i sklonosti? U koje je aktivnosti dete uključeno van škole (na primer da li trenira neki sport, ima li neki hobi i koji).

Učešće u nastavnim aktivnostima - Koja znanja i veštine je dete usvojilo a u okviru školskih predmeta? Kako i u kojoj meri učestvuje u različitim oblastima/predmetima? Koju vrstu zadataka/aktivnosti može da započne da radi, odnosno da radi sam/a? Za obavljanje kojih vrsta zadataka/aktivnosti mu je potrebna podrška i koja? Na koji način, kojom vrstom procene najbolje ispoljava svoja znanja i veštine a koja za njega predstavljaju teškoću? Za koje predmete je potrebno prilagoditi instrukciju, način podučavanja?

Odnos sa drugom decom - Da li inicira kontakte, igre i na koji način? Da li se priklučuje započetim igramama, aktivnostima i kojim? Kakav je kvalitet odnosa/druženja sa vršnjacima u školi i van škole i kako se to ispoljava? Da li se druži sa decom iz škole i izvan školskog okruženja (rođendani i sl.)?

Odnos sa nastavnicama - Kakva je komunikacija sa nastavnicama? Da li inicira kontakt i na koji način? Da li prihvata i reaguje na iniciranje kontakta od strane nastavnica? Da li razume, reaguje na instrukcije koji se odnose na celo odeljenje, grupu? Kako reaguje na naloge koji se odnose na pravila u odeljenju, školi ili odlaganje ili uskraćivanje određenog ponašanja? Da li je posebno vezano za neku nastavnicu ili za neku drugu osobu iz školskog okruženja?

U obrazovnoj praksi se srećemo i sa decom koja ispoljavaju određene teškoće u ponašanju. Da biste dobro planirali podršku neophodno je da procenite i opišete kada, u kojim se situacijama to ponašanje najčešće javlja, šta prethodi tom ponašanju i šta utiče da se to ponašanje ublaži ili zaustavi. Da bismo to uradili nekada će vam biti potreban period praćenja i posmatranja ponašanja deteta kao i upoznavanje sa njegovim ponašanjem u situacijama u kojima niste prisutni nego ćete podatke prikupiti od drugih osoba.

Pedagoški profil – prvi dokument u planiranju podrške za dete

Kada prikupite sve potrebne podatke o detetu treba da pristupite pisanju pedagoškog profila kao prvog dokumenta u planiranju podrške za dete. On treba da bude precizna, potpuna i sveobuhvatna slika deteta. Pedagoški profil takođe treba da bude koncizan, što znači da će iz obimnih podataka koje ste prikupili izdvojiti one podatke koji na levoj strani pedagoškog profila govore o jakim stranama i interesovanjima deteta, a na desnoj o potreboj podršci. Pedagoški profil, s jedne strane, ne treba da sadrži dugačke opise funkcionisanja deteta a, sa druge strane, treba da sadrži precizne informacije koje nam daju sliku deteta.

Na levoj strani, u okviru datih oblasti, treba da navedete:

- šta je dete naučilo, njegova stečena znanja i veštine
- njegova interesovanja
- na koji način uspeva da ostvari kontakte sa vršnjacima i odraslima i prilagođava se i učestvuje u različitim socijalnim situacijama i sredinama
- na koji način dete komunicira sa drugima kao i o različitim načinima i sredstvima komunikacije koje koristi
- koliko je samostalan u obavljanju svakodnevnih aktivnosti i obaveza u predškolskoj ustanovi/školi i porodičnoj sredini, odnosno sredini u kojoj živi i boravi
- okolnostima u kojima dete živi a mogu da utiču na njegovo napredovanje i učenje

Na desnoj polovini treba da navedete, u okviru datih oblasti, sve potrebe za podrškom deteta. Ne treba da budete obeshrabreni time da li ćete odmah na dobar način formulisati potrebe za podrškom. Rukovodite se time da budete precizni jer ćete samo na taj način moći kasnije da planirate konkretne korake podrške.

Na primer, ukoliko za dete u predškolskoj ustanovi napišete da mu je potrebna direktna podrška da se priključi i učestvuje u programskim aktivnostima sa edukativnim knjigama, moći ćete da planirate korake podrške (direktna podrška vaspitačice ili vršnjaka i kada i na koji način će ta podrška moći da se realizuje u grupi). Ukoliko vaše dete radi domaće zadatke samo kada se u školi zapiše šta treba da radi, možete da planirate dalje korake podrške (na primer posebna sveska za zapisivanje, zadatak da on sam zapiše, uključivanje vršnjaka u podršku da zapiše ili označi). Nije dovoljno da napišemo da mu je potrebna podrška da zapamtí šta ima za domaći zadatak, već i da zapiše. Ukoliko je dete neuspešno u pisanju rečenica po diktatu pisanim slovima (iako je savladao da piše pojedinačna), a uspešan je u pisanju rečenica po diktatu štampanim slovima, od preciznog definisanja u čemu mu je potrebna podrška zavisi planiranje narednih koraka podrške. Nije dovoljno da napišemo da mu treba podrška u pisanju po diktatu već da mu je potrebna podrška u pisanju po diktatu pisanim slovima, na primer, kraćih reči.

Jezik koji se koristi u pedagoškom profilu treba da bude jasan svima koji učestvuju u planiranju i realizaciji podrške za dete a to su svakako i roditelji deteta. Treba izbegavati stručnu terminologiju. Možete da se rukovodite kriterijumom da bude jasan i razumljiv i za onoga ko ne poznaje to dete. To je najbolji način da postignete da i u toku samog prikupljanja informacija sa vaše strane i od drugih osoba na razumljiv način opisujete dete.

Prioriteti

Kada ste procenili i napisali sve potrebe za podrškom deteta u datim oblastima treba da procenite koje potrebe za podrškom, u okviru kojih oblasti, su prioritetne. Najčešće nećete moći da radite, da planirate svu potrebnu podršku za koju ste procenili da je potrebna i zbog toga je važno da odredite prioritete. U određivanju prioriteta možete da se rukovodite procenom u čemu prvo treba da posignite promenu (u kojoj oblasti, predmetu) bez čega dete ne može dalje da napreduje u učenju i učestvovanju u nastavi i školskom životu, odnosno aktivnostima u vrtiću, u određenoj oblasti i/ili u drugim oblastima. Na kraju tabela za izradu pedagoškog profila postoji određeno mesto.

I na kraju, da podsetimo, na osnovu pedagoškog profila se planira podrška čija realizacija i uspešnost se kasnije prati i procenjuje. Sve to ukazuje da pedagoški profil mora da bude u pisanom obliku, da bude jasan svima koji učestvuju u podršci detetu i moraju da imaju sve važne informacije. Jednom napisan pedagoški profil se menja i dopunjuje novim informacijama. Takođe, važno je da ne zaboravimo da jedan primer pedagoškog profila damo i roditeljima/starateljima deteta.

Individualni obrazovni plan

Autorka: Snežana Lazarević

Individualni obrazovni plan

Sva deca u nekom periodu, za neku oblast ili predmet ili neki način učenja i usvajanja novog sadržaja i novih veština, zahtevaju dodatnu podršku i prilagođavanje u pristupu svih osoba koje sa njima rade, odnosno žive, u komunikaciji i radu sa njima. Prilagođavanje i strategije koje koristimo da bismo olakšali i podržali učenje i napredovanje jednog deteta, često su korisni i olakšavaju svoj ostaloj deci u grupi/odeljenju, koja nemaju teškoće u učenju i komunikaciji, da brže ili lakše uče ili pokažu šta su naučila i čime su ovladala.

Individualni obrazovni plan (u daljem tekstu IOP) će kao zvanični pisani dokument biti potreban za jako mali broj dece, ako smo u odnosu na dobro poznavanje deteta kome je potrebna dodatna podrška (jasan, sveobuhvatan i detaljan pedagoški profil) i odeljenja u kojem predajemo, svakodnevno, kroz redovne pripreme za čas prilagođavali i koristili različite metode, oblike rada, vizuelna pomagala i slična prilagođavanja, koji olakšavaju i otklanjaju prepreke za učenje i učestvovanje na času.

Sa druge strane, ako ne poznajemo i ne uvažavamo specifičnosti naših učenika i ako ne primenjujemo različite načine, oblike i sredstva za učenje, onda ni IOP neće doprineti da se unaprede uslovi za učenje i razvoj. Štaviše, IOP će kao dokument postati ono čega se svi najviše plašimo, a to je popunjavanje dodatne dokumentacije, odnosno, zahtevaće poseban, dodatan, individualni rad sa detetom kojim smo opterećeni pored rada sa ostalom decom u odeljenju.

IOP je instrument za planiranje i praćenje koji treba da omogući učenje i napredovanje svakog pojedinačnog deteta. Ako dobro poznajemo decu u našem odeljenju, uključujući i decu koja imaju potrebe za dodatnom podrškom u obrazovanju, IOP će nam omogućiti da svakog dana i na svakom času podržimo njihovu individualnost i različitost. Na taj način, planirajući časove tako što uzimamo u obzir i IOP za pojedinačnu decu, umesto predavanja i nastavnih jedinica naš fokus postaje učenje i napredovanje svakog deteta što je i cilj obrazovanja.

IOP je pisani dokument kojim se planira dodatna podrška u obrazovanju i vaspitanju deteta. Da bi se ta podrška planirala na pravi način, neophodno je dobro poznavati dete, njegove snage i potrebe za podrškom – zapravo, neophodno je napisati precizan i iscrpan pedagoški profil, o čemu je bilo reči u prethodnom poglavlju.

Podsetićemo se ovde da se većina oblasti u pedagoškom profilu odnosi na neakademске veštine (4 od 5). To je zato što su pedagoški profil³¹ i oblasti koje se u njemu opisuju vezani za ostvarivanje opštih ishoda obrazovanja i vaspitanja³².

31 **Kako izraditi pedagoški profil:** Uputstvo 1 sa nacionalne obuke za škole „Inkluzivno obrazovanje i individualni obrazovni planovi“, Ministarstvo prosvete Republike Srbije, autorski tim: Raïsa Vanäläinen, Milena Jerotijević, Snježana Mrše, 2010. godina

32 ZOSOV, čl. 5

Opšti ishodi su znanja i veštine koje dete treba da usvoji tokom školovanja, koji se obezbeđuju ukupnim obrazovno-vaspitnim procesom na svim nivoima obrazovanja, kroz sve oblike rada³³. Zakon neakademske veštine prepoznaje kao podjednako važne, jer one doprinose učenju, tj. usvajanju akademskih znanja. Da bi dete učilo i bilo u stanju da naučeno pokaže, moramo kod deteta razvijati samostalnost, socijalne i komunikacijske veštine, mora da uči da radi u grupi, da usvaja pravila školskog života. Sve ove veštine su povezane i razvoj jedne utiče na razvoj ostalih. Prema tome, prioritetne oblasti koje se definišu na kraju izrade pedagoškog profila važne su za sveukupni razvoj deteta, uključujući i sticanje akademskih znanja. Kod određivanja prioriteta treba uvek imati u vidu opšte standarde na osnovu kojih su i pravljene oblasti za izradu pedagoškog profila.

Kada su u pitanju deca sa ozbilnjim problemima u komunikaciji ili socijalnom razvoju, može se dogoditi da prioriteti budu upravo razvoj ovih veština, a ne učenje pojedinih nastavnih jedinica. To ne treba da vas plaši jer će usvajanje ovih znanja doprineti i učenju pojedinih akademskih znanja – nastavnih jedinica.

Cilj obrazovanja nije samo usvajanje gradiva, nastavnih jedinica, već je priprema za život i rad, ostvarivanje životnih uloga svakog pojedinačnog deteta i mlade osobe. Naša uloga je da odgovorimo na njihove potrebe za podrškom u obrazovanju da bi se ti ciljevi ostvarili.

IOP se piše za jedno dete, za njegovu obrazovnu situaciju i proističe iz njegovog pedagoškog profila. S tim u vezi, mora se naglasiti da ne postoji IOP za određenu „dijagnozu“. Kao što se deca „tipičnog“ razvoja veoma razlikuju među sobom, takav je slučaj i sa decom koja imaju određene teškoće, smetnje u razvoju ili invaliditet. Ukoliko smo upoznati sa dijagnozom deteta to nam može donekle pomoći u planiranju strategija podrške³⁴ ali, uvek treba imati na umu da gotov „recept“ za obrazovanje određene grupe dece ne postoji.

Otuda reč „individualni“ u sintagmi individualni obrazovani plan. Ta reč ne označava i individualni rad sa detetom, što je česta zabluda. Zapravo, članom 9. Pravilnika o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje izričito je propisano da se IOP pre svega ostvaruje u okviru zajedničkih aktivnosti u grupi predškolske ustanove, odnosno u odeljenju škole, tj. da vaspitač i nastavnik pri planiranju svog rada u grupi, odnosno odeljenju, uključuje mere i aktivnosti predviđene IOP-om. O ovome će biti više reči u daljem tekstu.

Do sada je više puta rečeno da je veoma važno svakom detetu, a naročito deci sa smetnjama u razvoju i/ili invaliditetom pružiti podršku. Šta to zapravo znači? **Podrška je bilo koja adaptacija ili modifikacija sa ciljem da se obezbedi što bolja uključenost deteta u obrazovni proces.**

---

33 ZOSOV, čl. 5

34 Strategije za podučavanje učenika sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, priredile Raisa Venalainen, Milena Jerotijević, Ministarstvo prosvete Republike Srbije 2010.

Ona se odnosi na:

- Fizičku sredinu (**gde se uči**)
- Nastavni plan i program (**šta se uči**)
- Nastavna pomagala i materijale (**iz čega se uči**)
- Metode rada (**kako se uči**)
- Raspored aktivnosti (**kada se uči**)
- Stručnjake koji realizuju program škole (**ko ih uči**)
- Način provere znanja (**kako se proverava** šta je naučeno)³⁵

Kada dobro poznajemo dete, kada smo prikupili sve važne podatke o njegovom funkcionisanju, kada smo napisali dobar, iscrpan i precizan pedagoški profil i utvrdili prioritetne oblasti u kojima mu je potrebna podrška biće nam mnogo lakše da planiramo potrebnu podršku za konkretno dete.

Prvi korak – individualizacija, odnosno otklanjanje fizičkih i komunikacijskih prepreka

Kako Pravilnik o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje, u članu 4. navodi, prvi korak je da detetu pružimo potrebnu podršku kroz individualizovan pristup (otklanjanje fizičkih i komunikacijskih prepreka).

Otklanjanje fizičkih i komunikacijskih prepreka (individualizovan način rada) ostvaruju se putem:

1) prilagođavanja prostora i uslova u kojima se odvija aktivnost u predškolskoj ustanovi, odnosno nastava u školi (otklanjanje fizičkih barijera, osmišljavanje dodatnih i posebnih oblika aktivnosti, izrade posebnog rasporeda aktivnosti itd);

2) prilagođavanja metoda rada, nastavnih sredstava i pomagala i didaktičkog materijala, a posebno prilikom uvođenja novih sadržaja, načina zadavanja zadataka, praćenja brzine i tempa napredovanja, načina usvajanja sadržaja, provere znanja, organizacije učenja, postavljanja pravila ponašanja i komunikacije³⁶.

Planirane mere za otklanjanje fizičkih i komunikacijskih prepreka (individualizovan način rada) u ustanovi, upisuju se u Obrazac 1 koji je sastavni deo Pravilnika.

To će biti osnova i potvrda za procenu da je za pojedine učenike neophodno da se obrazuju prema IOP-u, da im je potreban naredni nivo podrške, prilagođen ili izmenjen IOP, o čemu će se kasnije govoriti.

³⁵ Materijal iz akreditovanog programa - "Podrška vaspitačima/cama i nastavnicima/ama u pravljenju i primeni individualnih vaspitno-obrazovnih programa", Inicijativa za inkluziju VelikiMali

³⁶ Pravilnik, čl. 4

OBRAZAC 1:

PLANIRANE MERE OTKLANJANJA FIZIČKIH I KOMUNIKACIJSKIH PREPREKA (INDIVIDUALIZOVANI NAČIN RADA) U PREDŠKOLSKOJ USTANOVİ, ODNOSNO ŠKOLI

Procena potreba za podrškom			
Mere/vrste podrške	Potrebne mere/ vrste podrške (za koje ak- tivnosti, odnos- no predmete/ oblasti)	Kratak opis mere/vrste podrške i svrha tj. cilj pružanja podrške	Realizuje i prati (ko, kada)
Prilagođavanje metoda, materijala i učila (mere individualizacije)			
Prilagođavanje prostora/uslova u kojima se aktivnosti, odnosno učenje odvija (npr. otklanjanje fizičkih barijera, specifična organizacija i raspored aktivnosti i sl.)			
Izmena sadržaja aktivnosti i ishoda u vaspitnoj grupi, odnosno sadržaja učenja i standarda postignuća obrazovanja			
Ostale mere podrške (ukoliko ih ima, navesti)			

Vrste IOP-a

Član 5. Pravilnika kaže da IOP može da se donese za deo ili celokupan predškolski program, a u školi za deo ili oblast u okviru nastavnog predmeta, jedan nastavni predmet, grupu nastavnih predmeta ili za sve sadržaje, odnosno nastavne predmete za razred koji učenik pohađa, kao i za vannastavne aktivnosti.

U članu 7. definišu se tri vrste individualnih obrazovnih planova:

- **po prilagođenom programu** kojim se planira prilagođavanje prostora i uslova, metoda rada, udžbenika i nastavnih sredstava
- **po izmenjenom programu** gde se, osim neophodnih, gore navedenih prilagođavanja, planira i prilagođavanje opštih ishoda obrazovanja i vaspitanja, prilagođavanje posebnih standarda postignuća učenika u odnosu na propisane standarde
- **obogaćen i proširen program** koji se primenjuje za učenike sa izuzetnim sposobnostima.

Donošenju IOP-a sa izmenjenim programom prethodi donošenje, primena i vrednovanje IOP-a sa prilagođenim programom, kao i mišljenje Interresorne komisije za procenu potreba za dodatnom obrazovnom, zdravstvenom i socijalnom podrškom detetu i učeniku.

Prema tome, izmeni standarda, odnosno smanjivanju sadržaja onoga što dete uči, moraju da prethode svi već nabrojani koraci. Za više informacija, pogledajte *Dodatak 1: Vrste podrške u obrazovanju*³⁷.

Saradnja i timski rad su osnov dobrog planiranja i adekvatne podrške za decu. To je važno i zbog međusobne razmene informacija svih ljudi koji dolaze u kontakt i rade sa detetom. Neki nastavnici će se ređe susretati sa učenikom i neće imati prilike da ga dobro upoznaju. Zato će za njih biti ključne informacije koje mogu da dobiju od kolega koji su u svakodnevnom kontaktu sa njim, koji su članovi tima za pružanje dodatne podrške detetu (tzv. „mali IOP tim”), odnosno koje mogu pročitati iz pedagoškog profila učenika. Možda će biti neophodno koristiti i druge prikupljene podatke koji se ne nalaze u pedagoškom profilu.

U početku ćete se možda osećati nesigurno, ali najvažnije je da primenjujete pravila planiranja i praćenja planirane podrške. Kada kontinuirano procenujemo napredovanje učenika, što je sastavni deo obrazovanja učenika po IOP-u, mi u kontinuitetu prilagođavamo i naš rad i menjamo ga u odnosu na potrebe za podrškom naših učenika.

³⁷ Materijal sa nacionalne obuke „Inkluzivno obrazovanje – individualni obrazovni planovi, Ministarsvo prosvete, 2010, autorski tim: Raisa Vanaleinen, Milena Jerotijević, Snježana Mrše

Kada se pravi IOP³⁸

Vi već imate iskustva u primenjivanju individualizovanog pristupa učenicima u svom svakodnevnom radu, kada umesto da diktirate pitanja na kontrolnom vi deci podelite ta pitanja odštampana, naročito onoj deci koja imaju teškoće sa pisanjem i diktatom; kada za određenu grupu dece pripremite test sa pitanjima u kojima se odgovori daju zaokruživanjem – biranjem jednog od više ponuđenih odgovora; kada pripremate posebne radne listove sa zadacima za decu koja imaju teškoće u praćenju nastave iz bilo kog razloga; kada im prilagođavate domaće zadatke; kada omogućavate detetu da odgovara samo usmeno jer mu je teško da se pisanim putem izražava ili obrnuto.

Zašto je i kada neophodno pisati IOP?

Kako i Pravilnik to definiše³⁹, uvek nam je kriterijum uspešnost deteta – kada i pored pružene podrške kroz mere individualizacije, dete ne ostvaruje opšte i posebne standarde obrazovanja i vaspitanja, potrebno je preciznije planirati ciljeve, aktivnosti i vrstu podrške. Tako dolazimo do dokumenta koji se izrađuje timski, gde su uloge svih članova tima precizno definisane i time se stvaraju uslovi za napredovanje deteta i učenje.

IOP se može napisati uvek kada utvrdimo da je detetu potrebna ova vrsta podrške u obrazovanju, npr:

- Inicijalni pred polazak u školu (u postupku ispitivanja deteta upisanog u školu, škola može da utvrdi potrebu za donošenjem individualnog obrazovnog plana ili dodatnom podrškom za obrazovanje⁴⁰. Naime, za određen broj dece već prilikom upisa biće očigledno da će im biti potreban veoma visok nivo podrške).
- Kada se utvrdi potreba za tim (... ako prethodno prilagođavanje i otklanjanje fizičkih i komunikacijskih prepreka nisu dovele do ostvarivanja opštih ishoda obrazovanja i vaspitanja ...⁴¹)
- Kada se dete premešta u novo obrazovno ili životno okruženje (npr, polazi u prvi razred, peti razred, prvi razred srednje škole, preseli se u drugu školu, promeni se učitelj ili razredni starešina, predmetni nastavnik...)

Nakon izvesnog vremena IOP se procenjuje i revidira (IOP se vrednuje prema unapred utvrđenoj dinamici i prema ukazanoj potrebi, i to, u prvoj godini primene najmanje tromesečno, a u svim narednim godinama na početku svakog polugodišta, odnosno radne godine⁴²). Ukoliko tokom procesa vrednovanja utvrdimo da dete nije

38 Akreditovan program „Podrška vaspitacima/cama i nastavnicima/ama u pravljenju i primeni individualnih vaspitno-obrazovnih programa“, Inicijativa za inkluziju VelikiMali

39 „IOP je pismeni dokument ustanove, kojim se planira dodatna podrška u obrazovanju i vaspitanju deteta, odnosno učenika ako prethodno prilagođavanje i otklanjanje fizičkih i komunikacijskih prepreka nisu dovele do ostvarivanja opštih ishoda obrazovanja i vaspitanja, odnosno do zadovoljavanja obrazovnih potreba učenika sa izuzetnim sposobnostima”, Pravilnik, čl. 5

40 ZOSOV, čl. 98, stav 6

41 Pravilnik, čl.5, stav 1

42 Pravilnik, čl. 11, stav 3

ostvarilo predviđene ciljeve potrebno je ozbiljno razmisliti da li su ciljevi bili nerealni za njega, ili detetu nije pružena odgovarajuća podrška da bi te ciljeve dostiglo. IOP je dobar samo ako aktivnosti i vrste podrške navedeni u njemu vode ka ostvarivanju predviđenih ciljeva. Stoga, kada i pored postojanja IOP-a dete ne napreduje, potrebno ga je izmeniti. To se može raditi prema unapred predviđenoj dinamici, ali i u svakom trenutku kada se proceni da je to neophodno. Isto tako, bilo bi pogrešno držati se predviđenih ciljeva i vremenskih rokova zapisanih u IOP-u ako vidimo da dete napreduje brže od očekivanog, pa čekati da prođe celo tromeseče ili polugodište da bi se neophodne izmene napravile.

Procedure i uloge

Stručni tim za inkluzivno obrazovanje

U svakoj školi u kojoj ima učenika sa smetnjama u razvoju, direktor obrazuje stručni tim za inkluzivno obrazovanje⁴³. Zakonom nije bliže utvrđen sastav niti broj članova ovog tima, ali u praksi, najčešće su članovi stručni saradnici, u velikom broju ustanova direktori, kao i nastavno osoblje koje ima najviše iskustva u ovoj oblasti. Stručni tim za inkluzivno obrazovanje koordinira sve aktivnosti u ustanovi koje se odnose na obrazovanje dece kojima je potrebna dodatna podrška. Između ostalog, ovaj tim:

- može da podnese predlog za utvrđivanje prava na IOP⁴⁴,
- predlaže članove tima za pružanje dodatne podrške detetu direktoru ustanove⁴⁵
- napisan IOP dostavlja Pedagoškom kolegijumu na usvajanje⁴⁶
- daje saglasnost na odluku pedagoškog kolegijuma o daljoj primeni, izmenama i dopunama IOP-a ili prestanku potrebe za IOP-om, a na osnovu vrednovanja IOP-a⁴⁷.

Ipak, važno je naglasiti da Stručni tim za inkluzivno obrazovanje nije neposredno zadužen za pisanje IOP-a.

Predlog za utvrđivanje prava na IOP

Pravo na IOP ima dete i učenik koji ima potrebu za dodatnom podrškom u obrazovanju i vaspitanju zbog teškoća u pristupanju, uključivanju, učestvovanju ili napredovanju u vaspitno-obrazovnom ili obrazovno-vaspitnom radu, ako te teškoće utiču na ostvarivanje opštih ishoda obrazovanja i vaspitanja, a naročito ako dete, odnosno učenik:

1. ima teškoće u učenju (zbog specifičnih smetnji učenja ili problema u ponašanju i emocionalnom razvoju);

⁴³ ZOSOV, čl. 66

⁴⁴ Pravilnik, čl. 6

⁴⁵ Pravilnik, čl. 8

⁴⁶ Pravilnik, čl. 8

⁴⁷ Pravilnik, čl. 10

2. ima smetnje u razvoju ili invaliditet (telesne, motoričke, čulne, intelektualne ili višestruke smetnje ili smetnje iz spektra autizma);
3. potiče, odnosno živi u socijalno nestimulativnoj sredini (socijalno, ekonomski, kulturno, jezički siromašnoj sredini ili dugotrajno boravi u zdravstvenoj, odnosno socijalnoj ustanovi);
4. iz drugih razloga ostvaruje pravo na podršku u obrazovanju⁴⁸.

Pravo na prilagođen i obogaćen način obrazovanja po IOP-u ima i učenik sa izuzetnim sposobnostima koji stiče osnovno i srednje obrazovanje i vaspitanje. U ovom priručniku, nećemo se baviti „obogaćenim IOP-om“, ali je važno naglasiti da se svi principi i koraci koji će biti opisani primenjuju i na tu vrstu individualnog obrazovnog plana.

Kao što je već rečeno, predlog za utvrđivanje prava na IOP podnosi stručni tim za inkluzivno obrazovanje, a na osnovu procene potreba za IOP-om koju može da daje vaspitač, nastavnik, stručni saradnik, ili roditelji/staratelji deteta, odnosno učenika.

Ukoliko roditelji nisu predлагаči, ustanova je dužna da ih pisanim putem obavesti o tome⁴⁹. Često se događa da se ova važna obaveza obrazovnih ustanova ne izvršava. Ovom prilikom treba naglasiti koliko je značajno razvijati atmosferu uvažavanja i saradnje između roditelja i škole. Jedan od načina da se to postigne jeste i obaveštavanje roditelja o svim važnim koracima i postupcima vezanim za obrazovanje njihovog deteta. Kada se roditelji obaveštavaju o tome da je izvršena procena potreba za IOP-om za njihovo dete potrebno je to uraditi jednostavnim razumljivim jezikom, uz obrazloženje zašto je to potrebno, kao i uz navođenje svih prethodnih postupaka i koraka koje je škola preduzela, a do sada nisu dale dovoljno rezultata:

- Izrađen pedagoški profil (roditelji su već obavešteni o tome jer su verovatno učestvovali u njegovoj izradi, odnosno prikupljanju informacija i već tada im je bilo potrebno pojasniti zašto se profil piše, odnosno da je to u cilju prilagođavanja obrazovno-vaspitnog rada, odnosno da bi detetu bila pružena neophodna dodatna podrška)
- Plan prilagođavanja (individualizacije rada)
- Evaluaciju plana prilagođavanja i postignuća učenika

Svakako, poželjno je nakon toga pozvati roditelje u školu i dodatno im pojasniti šta tačno znači donošenje IOP-a, zbog čega je potrebno da se njihovo dete obrazuje po IOP-u i kakve će to efekte imati na njegovo obrazovanje. Roditelj nakon toga potpisuje saglasnost. **Ukoliko roditelj ne potpiše saglasnost na izradu IOP-a, škola nastavlja sa merama individualizacije⁵⁰.** Zato je veoma važno ostvariti dobru saradnju sa njima da bi dete dobilo adekvatnu podršku. Pri tome treba imati na umu da su roditelji često neobavešteni o tome kakve su posledice obrazovanja po IOP-u, boje se da će dete na neki način biti „obeleženo“, da neće moći da nastavi školovanje, ili da će to imati neke druge posledice. Stoga treba uložiti dodatni napor da se sa roditeljima razjasne sve nedoumice.

48 Pravilnik, čl. 2

49 Pravilnik, čl. 6

50 Pravilnik, čl. 6, stav 6

SAGLASNOST RODITELJA, ODNOSNO STARATELJA NA IOP

Predлагаč za izradu IOP-a:	
Ime i prezime deteta/učenika za koga se predlaže IOP:	
Vaspitna grupa/razred-odeljenje:	
Ime i prezime roditelja/staratelja:	
Obrazloženje predloga: (ako je predškolska ustanova, odnosno škola, podnositac predloga, prilaže dokaze o prethodno preduzetim merama individualizacije obrazovno- vaspitnog rada)	
IOP izrađuje tim ustanove u sastavu:	
Naziv predškolske ustanove, odnosno škole:	
Sedište predškolske ustanove, odnosno škole:	
Naziv objekta predškolske ustanove, odnosno izdvojenog odeljenja škole:	
IOP se izrađuje za radnu/školsku godinu:	
Direktor predškolske ustanove, odnosno škole – potpis, datum i pečat:	

Saglasnost roditelja, odnosno staratelja za izradu IOP-a:

Saglasan:

Nije saglasan:

Datum:

Ukoliko roditelji i dalje ne žele da daju saglasnost na izradu IOP-a, očigledno je da morate razmisliti o uvođenju dodatnih i novih vrsta podrške kroz mere individualizacije jer, bez obzira na to što se roditelji nisu složili sa izradom IOP-a, škola treba da ovim merama omogući detetu učenje i napredovanje.

Tim za pružanje dodatne podrške detetu

Nakon svih prethodno opisanih koraka i davanja saglasnosti za izradu IOP-a od strane roditelja/staratelja, direktor škole formiraće tim za pružanje dodatne podrške detetu. Članovi tog tima definisani su članom 77. Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, kao i članom 8. Pravilnika. Obavezni članovi tima su:

- vaspitač (ako je dete u vrtiću), učitelj ili razredni starešina (ako je dete upisano u školu)
- stručni saradnik
- roditelji

Sem njih, u tim je moguće uključiti, prema potrebi i:

- pedagoškog asistenta
- stručnjaka van ustanove koji dobro poznaje dete (na primer, stručnjaci koji su sa detetom radili u zdravstvenim ustanovama ili organizacijama civilnog društva koje pružaju različite servise podrške, stručnjaci koji su sa detetom radili tokom prethodnog nivoa obrazovanja), na predlog roditelja.

Ovaj tim izrađuje, odnosno piše IOP za dete.

Roditelj/staratelj nakon izrade IOP-a daje saglasnost za sprovođenje IOP-a.

Uvek je važno da svi članovi tima imaju svoj primerak napisanog IOP-a, pa tako i roditelji, kako bi mogli da se podsete i prate šta je sve planirano i dogovoreno, ali i realizaciju ciljeva.

Primena IOP-a počinje nakon što on bude usvojen od strane Pedagoškog kolegijuma ustanove.

Obrasci

Uz Pravilnik, kao njegov sastavni deo, objavljeni su i obrasci. U obrazac 2A (Predškolska ustanova) i 3A (škola) unose se lični podaci o detetu, i nije potrebno dodatno pojašnjavati njihov sadržaj. Sa obrascima 2B i 3B već ste se upoznali u poglavljju koje se bavilo pedagoškim profilom deteta/učenika. Sam individualni obrazovni plan unosi se u obrazac 2C (predškolska ustanova) i 3C (škola).

C. Plan aktivnosti – predškolska ustanova

Aktivnost/oblast:	Cilj (očekivana promena): Ukupno trajanje:		
Koraci/Aktivnosti:	Realizatori	Učestalost i trajanje	Ishod/očekivana promena i kako će se ona proceniti
1.			
2.			
3.			

Aktivnost/oblast:	Cilj (očekivana promena): Ukupno trajanje:		
Koraci/Aktivnosti:	Realizatori	Učestalost i trajanje	Ishod/očekivana promena i kako će se ona proceniti
1.			
2.			
3.			

Aktivnost/oblast:	Cilj (očekivana promena): Ukupno trajanje:		
Koraci/Aktivnosti:	Realizatori	Učestalost i trajanje	Ishod/očekivana promena i kako će se ona proceniti
1.			
2.			
3.			

Napomena: plan aktivnosti izrađuje se za svaku identifikovanu prioritetnu oblast ili predmet

Datum izrade IOP-a:

Datum sledećeg sastanka za reviziju/evaluaciju IOP-a:

Članovi/ce IOP tima (potpisi): stručni saradnik _____
 roditelj/staratelj _____
 vaspitač _____

Koordinator/odgovorna osoba za realizaciju IOP-a (potpis):

C. Plan aktivnosti - škola

Predmet/oblast:	Cilj (očekivana promena): Ukupno trajanje:		
Koraci/Aktivnosti:	Realizatori	Učestalost i trajanje	Ishod/očekivana promena i kako će se ona proceniti
1.			
2.			
3.			

Predmet/oblast:	Cilj (očekivana promena): Ukupno trajanje:		
Koraci/Aktivnosti:	Realizatori	Učestalost i trajanje	Ishod/očekivana promena i kako će se ona proceniti
1.			
2.			
3.			

Predmet/oblast:	Cilj (očekivana promena): Ukupno trajanje:		
Koraci/Aktivnosti:	Realizatori	Učestalost i trajanje	Ishod/očekivana promena i kako će se ona proceniti
1.			
2.			
3.			

Napomena: plan aktivnosti izrađuje se za svaku identifikovanu prioritetnu oblast ili predmet

Datum izrade IOP-a:

Datum sledećeg sastanka za reviziju/evaluaciju IOP-a:

Članovi/ce IOP tima (potpsi): stručni saradnik _____
 roditelj/staratelj _____
 učitelj/nastavnik _____

Koordinator/odgovorna osoba za realizaciju IOP-a (potpis):

Sadržaj IOP-a

Sadržaj IOP-a propisan je članom 77. ZOSOV-a, kao i čl. 5. Pravilnika. Njime se utvrđuje prilagođen (i obogaćen) način obrazovanja i vaspitanja deteta i učenika, a posebno:

IOP sadrži posebno:

- lične podatke i kratak opis razvoja i obrazovne situacije deteta, odnosno učenika
- ciljeve obrazovno-vaspitnog rada, odnosno promenu koja dodatnom podrškom treba da se dostigne u području u kojem se planira dodatna podrška,
- operacionalizovan opis podrške kroz niz pojedinačnih aktivnosti, odnosno koraka i njihov redosled u vaspitnoj grupi i na časovima u odeljenju, kao i opis i raspored rada izvan grupe, odnosno odeljenja kada je to potrebno;
- posebne standarde postignuća i prilagođene standarde za pojedine aktivnosti u predškolskoj ustanovi, za pojedine ili za sve predmete u školi, odnosno ishode tih aktivnosti koje kroz postupan proces dovode do cilja dodatne podrške;
- osobe koja će pružati podršku tokom realizacije pojedinačnih planiranih aktivnosti;
- vremenski raspored, trajanje, odnosno učestalost za svaku meru podrške u toku planiranih aktivnosti.

Predmet/oblast?

Prikupljeni podaci o detetu, odnosno pedagoški profil, pomoći će nam u definisanju predmeta, odnosno oblasti u kojima je detetu potrebna dodatna podrška. **Individualni obrazovni plan piše se i za akademske i za neakademske oblasti.** Već je rečeno da, ukoliko se fokusiramo samo na programske sadržaje u kojima dete zaostaje, ono neće biti u stanju da ostvari neke opšte ishode i standarde obrazovanja i vaspitanja. Ukoliko postoji nedoumica zašto dete nedovoljno napreduje iako je organizovana podrška koja se na primer odnosi na smanjivanje sadržaja iz nekog predmeta, odgovor može ležati u tome da nije organizovana podrška u drugim oblastima – kao što je osamostaljivanje, komunikacijske i socijalne veštine. Takođe možda učenik na drugaćiji način uči pojedine sadržaje tako da u stvari moramo da prilagođavamo metode podučavanja, da koristimo posebna nastavna, didaktička sredstva, pomagala, assistivna sredstva i sl. Da podsetimo, u pedagoškom profilu navode se sve potrebe za podrškom, a zatim je potrebno odrediti prioritete za koje ćemo prvo planirati podršku kroz korake/aktivnosti u okviru IOP-a.

Stoga, predmet/oblast za neko dete može biti srpski jezik – ovladavanje pisanjem i čitanjem jednostavnih reči i rečenica; matematika – osnovne računske operacije – sabiranje i oduzimanje brojeva do 10; ali isto tako i osamostaljivanje – samostalno pripremanje udžbenika i potrebnih materijala za čas, beleženje domaćih zadataka;

komunikacija – vežbanje usmenog izražavanja uz korišćenje potpitanja; vežbanje pisanog izražavanja uz vizuelnu podršku itd, u zavisnosti od prioritetnih oblasti, odnosno utvrđenih potreba za podrškom u pedagoškom profilu.

Ciljevi u IOP-u

Nakon što su definisani predmeti/oblasti, za svaki od njih tim za pružanje dodatne podrške detetu treba da definiše ciljeve.

Ciljevi treba da budu:

- specifični, a to znači napisani jasnim, konkretnim i nedvosmislenim jezikom; da se odnose na konkretne promene;
- merljivi, odnosno da omogućavaju da postignuće učenika bude procenjeno i da možemo biti sigurni da li je cilj ostvaren ili ne (sadrže i kvantitativne pokazatelje kao što su npr. broj slova koje će naučiti...);
- ostvarivi, da se mogu postići/dostići u zadatom vremenskom okviru i sa raspoloživim/dostupnim resursima;
- relevantni i realni – značajni za učenika i njegovo napredovanje, fokusirani na pozitivne promene koje se mogu postići; treba da budu napisani u smislu onoga što će učenik realno ostvariti u definisanim prioritetnim oblastima;
- vezani za vreme, oročeni, da se mogu postići u okviru određenog perioda (meseca, polugodišta ili školske godine); u početku je poželjno da ti ciljevi budu kratkoročni kako bi svi učesnici – dete, roditelji, tim za pružanje dodatne podrške i svi koji učestvuju u pružanju dodatne podrške detetu bili sigurni da se ti ciljevi ostvaruju.

Ciljevi su, dakle, željene promene kojima težimo. Njima se definiše ono što će učenici postići, a ne šta neće, stoga oni treba da se formulišu pozitivnim rečnikom. Oni moraju biti veoma konkretni i precizni u odnosu na aktuelno funkcionisanje deteta⁵¹. Ako smo kao prioritetu oblast u kojoj je detetu potrebna podrška definisali učešće u obavljanju školskim obavezama na časovima i kod kuće, kao cilj možemo definisati npr. - učenik će obavljati školske obaveze na času i kod kuće – pripremati knjige i sveske za školu i čas, prihvatići da radi školske i domaće zadatke.

Ako je prioriteta oblast učestvovanje u aktivnostima na času sa celim odeljenjem, cilj može biti – učenica će se uključivati u aktivnosti na času odgovarajući na najmanje jedno pitanje nastavnika.

Ako je prioriteta oblast za neko dete ovladavanje pisanjem i čitanjem, a iz opisa deteta se vidi da je ono u prethodnom periodu, recimo polugodištu, naučilo da prepoznaće pet slova, nerealno je očekivati da će za tri meseca moći da prepoznaće sva slova i čita. Zato ćemo kao cilj definisati npr. – učenik će naučiti da prepoznaće dodatnih pet slova (i nabrojaćemo koja su to slova).

⁵¹ Akreditovan program -- „Podrška vaspitačima/cama i nastavnicima/ama u pravljenju i primeni individualnih vaspitno-obrazovnih programa”, Inicijativa za inkluziju VelikiMali

Pri definisanju ciljeva moramo voditi računa i o tome da uvek prepoznajemo i polazimo od onoga što dete može, te da planiramo podršku za ono što ne može. Često u praksi insistiramo na nekom cilju, jer mislimo da je usvajanje nekog znanja neophodno da bi se išlo dalje, ali zaboravimo da dete treba da bude uključeno u nastavu iako još uvek nije postiglo taj cilj. Možda dete još nije usvojilo sve glasove, ali ako vidimo da ono može da uči pesmice napamet bilo bi pogrešno insistirati da prvo nauči da „čisto“ govori i ne dopustiti mu da učestvuje u recitovanju kada i druga deca. Ne treba čekati da dete nešto savlada u potpunosti, a ne koristiti nešto u čemu ono može dalje da učestvuje i napreduje u obrazovanju, jer ćemo propustiti da uči i napreduje u drugim oblastima.

Primeri ciljeva u IOP-ima učenika model škole inkluzivnog obrazovanja “Sonja Marinković”, Novi Sad; učiteljica Sonja Paripović.

Predmet/oblast: učenje - srpski jezik

Cilj (očekivana promena): Dete će samostalno umeti da pročita tekst od 10 rečenica i da odgovori na pitanja o vremenu, likovima, mestu i sledu događaja u tekstu

Ukupno trajanje: oktobar- mart

Predmet/oblast: učenje - srpski jezik

Cilj (očekivana promena): Dete će uz pomoć pitanja umeti da opiše događaj iz ličnog iskustva

Ukupno trajanje: mart – jun

Predmet/oblast: učenje – matematika

Cilj (očekivana promena): dete će samostalno, pomoću digitrona, izračunavati najniži nivo zadataka sa sve 4 računske operacije na brojevima do 1000

Ukupno trajanje: od polugodišta do kraja školske godine (prethodni nivo je bio: dete će savladati osnovne radnje za samostalno korišćenje digitrona u okviru sve četiri računske operacije u periodu od mesec i po dana - tromeseče).

Predmet/oblast: učenje-matematika

Cilj (očekivana promena): Dete će samostalno sabirati i oduzimati dvocifrene brojeve uz pomoć tabele i rešavati zadatke sa dve računske operacije

Ukupno trajanje: oktobar - januar

Učenik možda ne zna tablicu množenja. Cilj možemo planirati tako da će učenik u narednom periodu (npr. tri meseca) naučiti napamet tablicu množenja do pet. Ali, šta da radimo u vezi sa drugim oblastima u kojima dete može da učestvuje i napreduje, iako još uvek nije napamet naučilo tablicu množenja? Dok njegovi vršnjaci u razredu budu uveliko vežbali zadatke primenjujući tablicu množenja, ovaj učenik biće „zakočen“ i na kraju opet neće biti u stanju da ostvari cilj, a samim tim ni da dalje napreduje u učenju. Međutim, ako planiramo podršku i detetu omogućimo da na primer koristi

digitron, ili tablicu množenja napisanu na kartici koju će nositi sa sobom, ono će možda biti u stanju da rešava jednostavnije zadatke, i tada će definisan cilj biti – učenik će rešavati jednostavne zadatke primenjujući množenje uz korišćenje pomagala (to može biti digitron ili odštampana tablica koju će imati kod sebe).

Za svaki cilj neophodno je planirati i vremenski rok do koga će biti ostvaren, kao i neophodne, a raspoložive, resurse za njegovo ostvarenje.

Primeri ciljeva u IOP-ima učenika model škole inkluzivnog obrazovanja “Sonja Marinković”, Novi Sad; nastavnica građanskog vaspitanja i psihološkinja, razredni starešina, Dragica Miražić-Nemet.

Dečak, V razred

Predmet/oblast: srpski jezik – čitanje i razumevanje pročitanog

Cilj (очекivana promena): Čita kraći tekst sa razumevanjem – prepričava pročitani tekst, navodi junake, vreme i mesto radnje

Ukupno trajanje: I polugodište

Predmet/oblast: srpski jezik – pisano izražavanje

Cilj (очекivana promena): Piše kraći celovit tekst uz upotrebu velikog slova i znakova interpunkcije

Ukupno trajanje: I polugodište

Predmet/oblast: srpski jezik – književnost

Cilj (очекivana promena): Poznaje zadate književne rodove, oblike kazivanja, naslove i autore dela.

Ukupno trajanje: I polugodište

Predmet/oblast: srpski jezik – gramatika

Cilj (очекivana promena): Razlikuje osnovne kategorije imenskih reči (rod, broj, padež); pravilno upotrebljava padeže u rečenici; zna vrste reči.

Ukupno trajanje: I polugodište

Predmet/oblast: matematika – skupovi

Cilj (очекivana promena): Razume pojam skupa i njegovo predstavljanje Venovim dijagramom, sa Venovog dijagrama čita elemente preseka i unije, formira presek i uniju od elemenata zadatih Venovim dijagramom ili nabranjem elemenata

Ukupno trajanje: I polugodište

Predmet/oblast: matematika – osnovni geometrijski oblici

Cilj (очекivana promena): Zna pojmove tačka, prava, ravan; ume da predstavi i obeleži tačku, pravu i ravan

Ukupno trajanje: I polugodište

Predmet/oblast: matematika – ugao

Cilj (očekivana promena): Prepoznaće delove ugla i ume da ih označi na crtežu; zna podelu uglova

Ukupno trajanje: I polugodište

Predmet/oblast: matematika – deljivost brojeva

Cilj (očekivana promena): U jednostavnim zadacima primenjuje pravila deljivosti brojevima 2, 5 i dekadnim brojevima.

Ukupno trajanje: I polugodište

Planiranje podrške, koraci/akrivnosti

Planiranje podrške je faza koja sadrži planiranje niza malih koraka, aktivnosti koje će doprineti da se promena desi. Treba precizno isplanirati vidove podrške koje ćemo koristiti da bismo postigli željenu promenu, odnosno cilj.

Vrednost IOP-a se pokazala u pravljenju malih koraka. Kada hoćemo da menjamo globalno ponašanje, kada pravimo korake koje ne možemo da savladamo, onda smo neuspešni.

Kada pravimo korake podrške mora se razmišljati o ishodima tih aktivnosti/koraka, a onda i o tome da li ishodi vode ka cilju. Ponekad nam preciziranje koraka i ishoda izgleda banalno, ali jedino na taj način možemo da procenjujemo da li smo dobro planirali podršku, a zatim i da pratimo i procenjujemo njene efekte⁵².

Kada pišemo IOP, važno je da budemo što precizniji i razumljiviji. Ono što je napisano kao plan podrške treba da bude razumljivo i za osobu koja ne poznaje dete i njegovu obrazovnu situaciju.

Ne smemo zaboraviti da je deci sa teškoćama u najvećem broju slučajeva podrška koju im pružamo ključna za ostvarivanje ciljeva.

Takođe je važno, naročito za neakademska znanja i veštine, konsultovati roditelje o mogućim prioritetima za porodicu i za dete, i u skladu sa tim planirati ciljeve, odnosno aktivnosti. Roditelji isto tako mogu biti važan izvor informacija o vrsti potrebne podrške, jer vam mogu dati korisne informacije o tome na koji način je dete naučilo neke veštine i steklo određena znanja.

Ako je definisan cilj npr. – dete će savladati sabiranje i oduzimanje brojeva do pet, važno je da imamo na umu da podrška za neko dete može biti i da sabira vagone ako voli vozove, a ne da mu dajemo zadatke u kojima će sabirati jabuke kao što стоји u udžbeniku, ili čisto brojčane zadatke.

52 Akreditovan program -- „Podrška vaspitačima/cama i nastavnicima/ama u pravljenju i primeni individualnih vaspitno-obrazovnih programa”, Inicijativa za inkluziju VelikiMali

Već je rečeno da je cilj promena za koju planiramo da se desi u budućnosti. Da bi se taj cilj ostvario, potrebno je planirati i sprovoditi određene aktivnosti. Dakle, ako kao očekivani cilj posmatramo već navedeni primer - učenik će samostalno obavljati školske obaveze na času i kod kuće – pripremati knjige i sveske za školu i čas, prihvatići da radi školske i domaće zadatke, mogući koraci, odnosno aktivnosti bi bili:

1) podrška za vađenje pribora i knjiga na časovima (za neko dete, podrška se može sastojati u tome da će mu učiteljica dati papir na kome je isписан naziv predmeta i popis potrebnog materijala za rad, za neko drugo dete podrška je da mu se učiteljica samo direktno obrati i kaže mu šta je sve potrebno da pripremi);

2) podrška za započinjanje i obavljanje školskog zadatka (može se sastojati u tome da učiteljica priđe detetu i nakon date instrukcije celom razredu ponovi tu istu instrukciju pomažući detetu da pronađe taj zadatak u knjizi);

3) podrška za obavljanje domaćeg zadatka (može se sastojati u tome da roditelji kod kuće pripreme sveske i knjige iz onih predmeta iz kojih dete treba da uradi zadatke; takođe, oni mogu da pripreme vremenski raspored samostalnog rada ili rada uz pomoć odraslih i istaknuti ga na vidnom mestu, i sl.).

Svaki od ovih koraka treba da vodi do određenog ishoda, onoga što je dete usvojilo kao željeno ponašanje u ovom slučaju, a svi ti ishodi zajedno ka željenom cilju.

Realizatori

Realizatori su osobe koje pružaju konkretnu podršku detetu. U školi je to najčešće učitelj ili nastavnik, ali mogu biti i vršnjaci, naročito ukoliko je detetu potrebna manja podrška da npr. zabeleži domaće zadatke, pripremi materijal za rad i sl. Za određene aktivnosti realizatori mogu biti roditelji i svi drugi koji sa detetom žive i pomažu mu. U ovom slučaju važno je dobro proceniti mogućnosti drugih osoba, kao i koliko su one spremne da pruže odgovarajuću podršku. Oni svakako moraju unapred biti upoznati sa svojim obavezama i odgovornostima, uključujući i vremenske okvire i konkretne oblike podrške koju treba da pruže.

Jedan od vidova podrške u odeljenjima i školama u kojima se obrazuju učenici kojima je potrebna dodatna podrška je i podrška kroz asistenciju. Kao i drugi vidovi podrške i podrška kroz asistenciju se planira u odnosu na potrebe za podrškom konkretnog deteta. Ona se planira u okviru IOP-a, te za neke aktivnosti realizatori uz nastavno osoblje mogu biti i asistenti. Oni treba da rade u timu sa nastavnicima, tj. ne treba da budu zaduženi samo za direktnu pomoć jednom učeniku nego za rad i funkcionisanje celog odeljenja⁵³.

---

53 Više o asistenciji vidi na str. 74

Učestalost i trajanje

Neke aktivnosti odvijaće se svakodnevno kako bi dete usvojilo određena znanja ili veštine, druge se mogu planirati i ređe, u zavisnosti od potreba za podrškom radi postizanja ciljeva i imajući u vidu da radimo sa celim odeljenjem. Trajanje se odnosi na period za koji planiramo da ćemo dostići planirane ishode.

IOP planiramo tako da možemo da ga realizujemo na času.

IOP je dokument koji uzimamo u obzir, odnosno koristimo kada se pripremamo za konkretni čas. U odnosu na ono što smo identifikovali kao vrstu podrške detetu da bi učestvovalo u nastavi i učenju, kao i ono što smo definisali kao željenu promenu (ishode i ciljeve za dete), unosimo, tj. planiramo i obezbeđujemo kroz pripremu za čas.

IOP ne sme da bude takav da njegova realizacija bude potpuno odvojena od onoga što se radi na času, tj. da zahteva potpuno odvojen i individualni rad sa detetom. Ono što je možda potpuno drugačije može da bude samo manji deo jednog časa i treba da se odvija onda kada i drugi učenici imaju individualne zadatke.

To znači da ćemo za neku decu morati da pripremimo posebne zadatke uz određena prilagođavanja koja su tom detetu neophodna da bi moglo samostalno da radi (npr. zadaci sa uveličanim slovima/ciframa, zadaci odštampani na hartiji neke druge boje a ne bele, zadaci u kojima će biti podvučene, ili na neki drugi način označene ključne reči koje će učeniku pomoći u njihovom rešavanju, zadaci „razbijeni” na sitnije korake, pojednostavljeni zadaci, ali, u slučaju dece koja se obrazuju prema tzv. IOP-u po izmenjenom programu, i zadaci za čije rešavanje su potrebna znanja i veštine koje su drugi učenici već savladali).

Prema Pravilniku⁵⁴ izuzetno, prema potrebama deteta, a na osnovu odluke tima za pružanje dodatne podrške, IOP može da se ostvaruje i van vaspitne grupe u predškolskoj ustanovi, odnosno van odeljenja u školi. Ovo se pre svega odnosi na dopunsku i dodatnu nastavu, ali neke aktivnosti predviđene IOP-om mogu se realizovati i kroz individualni rad sa posebnom osobom. Neke škole, na primer, imaju zaposlene logopede. Logoped može individualno da radi sa detetom, ali je neophodno te aktivnosti planirati u neko drugo vreme, a ne u vreme nastave, da bi se izbeglo izdvajanje deteta od ostatka grupe/razreda. Sa detetom individualno mogu da rade i učiteljice koje rade u produženom boravku. To, ipak, može da bude samo jedan od oblika podrške.

---

54 Pravilnik, čl. 9 stav 2

Vrednovanje i izmena IOP-a

Vrednovanje IOP-a vrši se radi procene ostvarenosti ciljeva utvrđenih IOP-om.

Spoljašnje vrednovanje IOP-a vrši prosvetni savetnik, odnosno savetnik – spoljni saradnik u toku stručno-pedagoškog nadzora. Utvrđuje se ispunjenost uslova u postupku donošenja IOP-a, vrednuje se sadržaj i primena IOP-a.

Vrednovanje IOP-a unutar ustanove vrši se kroz samovrednovanje stručnog tima za inkluzivno obrazovanje i Tima za pružanje dodatne podrške detetu, prema unapred utvrđenoj dinamici u IOP-u i prema ukazanoj potrebi:

- u prvoj godini upisa tromesečno
- a u svim narednim godinama na početku svakog polugodišta, odnosno radne godine.

Vrednovanje IOP-a radi Tim za pružanje dodatne podrške učeniku, a njemu se po potrebi mogu pridružiti članovi/ce stručnog tima za inkluzivno obrazovanje. To podrazumeva, pre svega da li su ishodi planirani u okviru plana aktivnosti ostvareni, i da li su planirana prilagođavanja, odnosno vrste podrške bile delotvorne. Na osnovu toga, tim će proceniti da li je za učenika potrebno revidirati postojeći IOP (jer neka prilagođavanja nisu bila adekvatna ili neki ciljevi i ishodi nisu realizovani), ukinuti IOP, ukoliko su svi ishodi i ciljevi ostvareni, a tim proceni da dete može dalje da napreduje i samo uz primenu mera individualizacije, ili se može pisati potpuno novi IOP, ukoliko se utvrdi da dete ne ostvaruje ishode i ciljeve, odnosno ukoliko ostvaruje veoma mali deo njih.

Na kraju, važno je da znamo da je individualni obrazovni plan neophodan instrument koji daje strukturu i precizne korake za planiranje i kvalitetnije izvođenje nastave, ali još važnije za uspešno napredovanje i učenje deteta kome je potrebna dodatna podrška u obrazovanju. Uvek treba imati na umu i dugoročne efekte prilagođavanja nastave kako za dete sa teškoćama u razvoju, tako i za ostalu decu u grupi/odeljenju i za nastavnika. Ovako isplaniran i dobro vođen nastavni rad doprinosi sveobuhvatnom učenju, sticanju znanja i veština, društvenom uključivanju i osamostaljivanju deteta, ali i unapređenju profesionalnih kompetencija svih koji su uključeni u rad sa detetom.

Inkluzivno obrazovanje je prvi i neophodan aspekt daljeg društvenog uključivanja deteta i odrasle osobe sa invaliditetom u sve redovne tokove života. Bez razvijanja i napredovanja prakse inkluzivnog obrazovanja ne možemo govoriti o socijalnoj inkluziji, a bez društvenog uključivanja nema ni dostojanstvenog i ravnopravnog života dece i odraslih iz društveno osetljivih grupa. U tome je prednost, ali i odgovornost svih nas koji se na posredan ili neposredan način bavimo obrazovanjem.

Dodatak

Nekoliko reči o asistenciji

Ovaj Priručnik se ne bavi različitim vrstama asistencije kao dodatnim podrškama dece u procesu obrazovanja ili društvenog uključivanja. Međutim, s obzirom na važnost svih vrsti dodatne podrške, kao i kontinuirano javno i stručno insistiranje na obezbeđivanju asistencije za decu iz društveno osetljivih grupa, dajemo samo kratak osvrt na najvažnije principe asistencije.

Prvo, važno je da znamo da postoji više vrsta dodatne podrške kroz obezbeđivanje asistencije: pedagoški asistent (asistent u nastavi), personalni asistent, lični pratilac deteta, vršњački asistent.

Pratilac za ličnu pomoć detetu je vrsta neposredne dodatne podrške koja omogućuje detetu lakše funkcionisanje i komunikaciju sa drugima tokom ostvarivanja vaspitno-obrazovnog rada u predškolskoj ustanovi ili obrazovno-vaspitnog rada u školi, tokom celodnevne nastave ili produženog boravka, vannastavnih aktivnosti, izvođenja nastave u prirodi, izleta, ekskurzija, odmora i slično⁵⁵.

Personalna asistencija je nova usluga u sistemu socijalne zaštite, uvedena Zakonom o socijalnoj zaštiti⁵⁶, spada u usluge podrške za samostalan život. **Ova usluga pruža se odraslim pojedincima** da bi se njihove mogućnosti za zadovoljenje osnovnih potreba izjednačile sa mogućnostima ostalih članova društva, da bi im se poboljšao kvalitet života i da bi mogli da vode aktivan i samostalan život u društvu.

Pedagoški asistenti uvedeni su Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja („Sl. glasnik RS“, br. 72/2009 i 52/2011), sa ciljem da pruže pomoć i dodatnu podršku deci i učenicima, u skladu sa njihovim potrebama i pomoć nastavnicima, vaspitačima i stručnim saradnicima u cilju unapređivanja njihovog rada sa decom i učenicima kojima je potrebna dodatna obrazovna podrška. U svom radu ostvaruju saradnju sa roditeljima, odnosno starateljima, a zajedno sa direktorom sarađuju i sa nadležnim ustanovama, organizacijama, udruženjima i jedinicom lokalne samouprave⁵⁷. **Pedagoški asistent je saradnik zaposlen u predškolskoj ustanovi ili školi.** Pruža podršku deci kojoj je potrebna dodatna pomoć i podrška u obrazovno-vaspitnom radu, a to mogu biti deca iz veoma siromašnih i depriviranih sredina, deca iz marginalizovanih društvenih grupa, deca koja ne vladaju tečno jezikom nastave u školi, deca sa zaostatkom ili teškoćama u razvoju, deca sa emotivnim teškoćama, sa poremećajima u ponašanju, deca čiji je život ometen bolnim ili tragičnim okolnostima, deca koja imaju više teškoća nego njihovi vršnjaci u okviru jednog ili više predmeta⁵⁸. Svi kandidati za pedagoške asistente moraju da završe petodnevni modul obuke pre započinjanja rada, a od toga uvodni modul (priprema za zanimanje pedagoškog

55 čl. 4. st. 1. t. 1. al. 7. Pravilnika o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku („Sl. glasnik RS“, br. 63/2010) kojom je propisano angažovanje praktičara za ličnu pomoć detetu, kao vrsta neposredne dodatne podrške koja zahteva dodatna finansijska sredstva

56 „Sl. glasnik RS“, br. 24/2011

57 Član 107. ZOSOV

58 Uloga pedagoškog asistenta u pružanju dodatne obrazovne podrške, Priručnik za škole i predškolske ustanove, Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije

asistenta), kao i sledeće obavezne module: pružanje podrške aktivnostima učenja, podrška razvoju dece, pomoć u stvaranju bezbednih uslova za decu, pružanje efikasne podrške kolegama, rad sa porodicama, doprinos stvaranju pozitivnih odnosa sa spoljašnjim institucijama i organizacijama. Nakon toga, kandidati pohađaju dva modula po izboru od sledećih ponuđenih: podrška učenicima u jezičkom razvoju i veštinama za školu, podrška deci iz manjinskih kultura, podrška deci koja imaju teškoće u učenju, podrška deci sa invaliditetom u učenju.

Važno je naglasiti da postojanje smetnji u razvoju, teškoća u učenju, invaliditeta ili bilo kojih drugih teškoća ne znači automatski i potrebu za asistencijom.

Opšti cilj asistencije je da deci kojoj je potrebna dodatna podrška omogući potpunu i kvalitetnu uključenost u sve nastavne i vannastavne aktivnosti. **Smisao asistencije je da doprinese osamostaljivanju deteta i prestanku potrebe za asistencijom kada god je to moguće⁵⁹.**

Planiranje podrške kroz asistenciju podrazumeva određivanje/definisanje:

- oblasti - gde je potrebna ova vrsta podrške (pomoć u samostalnom funkcionisanju - ishrana, svlačenje/oblačenje, toalet, kretanje, boravak u učionici i školi itd; u komunikaciji - vizuelna podrška, znakovni jezik, Brajivo pismo, konstruktivno rešavanje sukoba, nenasilna komunikacija, drugi maternji jezik itd; podrška u ostvarivanju posebnih obrazovnih standarda; podrška u vannastavnim aktivnostima - školski odmori, izleti, rekreativna nastava, ekskurzije, različite sekcije
- obima – koliko često i za koje sve situacije i aktivnosti se planira asistencija
- načina – kako se pruža podrška (pomoć prilikom učenja novog gradiva, pomoć prilikom rešavanja kontrolnih zadataka, dodatna podrška za uvežbavanje i učenje, prikupljanje i izrada nastavnih sredstava itd.)
- očekivanih rezultata/ishoda
- vremenskog perioda za koji se procenjuje da će ovaj vid podrške biti potreban
- načina praćenja i procenjivanja ostvarenosti ciljeva za koje je planirana podrška kroz asistenciju.

Asistent je član IOP tima i u obavezi je da aktivno učestvuje u procesu planiranja, realizacije, praćenja i ponovnog razmatranja IOP-a.

Asistent i nastavnik su partneri u nastavnom procesu, zajedno planiraju nastavne i vannastavne aktivnosti, dogovaraju način realizacije, vrstu i obim podrške kao i svoje uloge u realizaciji dogovorenih aktivnosti.

Planiranjem asistencije sprečavamo da asistent i dete postanu „odeljenje u odeljenju“.

59 Akreditovan program - „Podrška vaspitačima/cama i nastavnicima/ama u pravljenju i primeni individualnih vaspitno-obrazovnih programa“, Inicijativa za inkluziju VelikiMali

Vrste podrške u obrazovanju⁶⁰

1. Prilagođavanje metoda, materijala i učila (mere individualizacije)

PREDAVANJE – UVODENJE NOVE LEKCIJE:

- obezbediti vizuelna pomagala, velika slova, filmove, šeme, grafičke prikaze
- predavati na način koji angažuje više čula (vizuelno, auditorno, kinestetičko), uz korišćenje adekvatnog materijala za učenje (pr. slike, posteri, šareni papir, plastelin, drveni predmeti i sl.)
- dozvoliti učeniku da snimi lekcije kako bi ih pregledao kasnije
- ponoviti uputstva učeniku pošto su data odeljenju, zatim tražiti od njega ili nje da ih ponove i objasne uputstva nastavniku
- napisati ključne stavke na tabli i/ili dati adekvatan pregled lekcije sa glavnim pojmovima
- tražiti od učenika da pismeno ili usmeno da pregled ključnih stavki
- pored usmenih dati i pisana uputstva, kako bi dete moglo da ih ponovo pogleda kasnije
- dati primer kako bi se pomoglo učenicima, postaviti primer tako da mogu često da ga pogledaju
- koristiti podvlačenje, isticanje za nalaženje glavnih ideja/detalja u tekstu
- podeliti duža predavanja na kraće delove
- dodatna prilagođavanja (pr. podeliti učenike u parove da kontrolišu rad, obezbediti učenika koji pomaže u učenju i sl.)

DAVANJE ZADATAKA:

- dati dodatno vreme za završavanje zadataka
- pojednostaviti složena uputstva
- smanjiti nivo štiva u zadacima
- tražiti manje tačnih odgovora za završavanje (kvalitet naspram kvantiteta)
- skratiti zadatke, podelom rada na manje delove
- dozvoliti kompjuterski odštampane zadatke koje pripremi učenik ili koje je diktira učenik, a pripremio neko drugi
- koristiti kontrolne liste, šeme, kartice za podsećanje itd.
- smanjiti zadate domaće zadatke, posebno zadatke koji zahtevaju puno čitanja
- dozvoliti štampana umesto pisanih slova u izradi zadataka

60 Preuzeto i modifikovano iz materijala za tzv. „Nacionalnu obuku“, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS

- pratiti zadatke kojima učenik sam odredi svoju dinamiku (dnevna, nedeljna, dvonedeljna)
- organizovati da ode kući sa jasnim, konciznim uputstvima za izradu domaćih zadataka
- priznati i nagraditi usmeno učešće učenika na času
- dodatna prilagođavanja (pr. obezbediti obuku iz veština učenja/strategija za učenje)

PROVERA ZNANJA:

- dozvoliti kontrolne vežbe/testove sa otvorenim knjigama
- dati usmene testove
- dati testove koji se rade kod kuće
- koristiti objektivnija pitanja (npr. manje odgovora koji traže duža pisanja)
- dozvoliti učeniku da daje odgovore na pitanja iz testa na magnetofonu
- praviti česte kratke kvizove, ne duge testove
- dati dodatno vreme za test
- pročitati učeniku pitanja iz testa
- pisati odgovore na pitanja iz testa umesto učenika
- izbegavati pritisak na učenika u smislu vremena ili konkurenkcije
- dodatna prilagođavanja

ORGANIZACIJA UČENJA:

- obezbediti pomoć oko organizacije učenja
- odrediti jedan sistem za povezivanje beleški i zadataka
- pripremiti unapred raspored učenja/zadataka sa učenikom
- omogućiti učeniku da drži knjige u školi i ima dodatni komplet kod kuće
- napraviti sistem nagrađivanja za završavanje rada u školi i domaćih zadataka
- slati kući dnevne/nedeljne izveštaje o napredovanju
- dodatna prilagođavanja (pr. odrediti jednog druga-dobrovoljca koji će pomagati oko domaćih zadataka)
- staviti učenika blizu nastavnika
- staviti učenika blizu pozitivnog uzora
- stajati blizu učenika prilikom davanja uputstava ili predavanja lekcija
- izbegavati stimulacije koje odvlače pažnju (npr. rashladni sistem, oblasti gustog saobraćaja)
- organizovati više radnih grupa u prostoriji
- dodatna prilagođavanja

PONAŠANJE:

- pojednostaviti pravila u učionici tako da su jasna i dostupna za podsećanje
- koristiti merače vremena za olakšavanje završavanja zadataka
- odrediti prelazna/slobodna vremena (npr. odmori, prelaz sa časa na čas, vreme za ručak)
- pohvaliti određena ponašanja
- koristiti strategije za samo-kontrolu
- dati posebne privilegije /pozitivne podsticaje; ubrzati njihovu primenu
- „mudro iskoristiti“ negativne posledice
- dozvoliti kratke odmore između zadataka
- podsećati učenika da ne prekida rad na zadatku (različitim neverbalnim signalima)
- oceniti tačne odgovore učenika, ne njegove greške
- sprovesti sistem upravljanja ponašanjem u učionici
- omogućiti dozvoljeno kretanje, vreme kada učenik nije na svom mestu (npr. poslati ga da izvrši neki nalog)
- ignorisati neodgovarajuće ponašanje koje nije drastično van granica dozvoljenog u učionici
- napraviti ugovor sa učenikom (i po potrebi sa odeljenjem)
- sprovesti razumne procedure/pauze
- dodatna prilagođavanja

2. Prilagođavanje prostora i uslova u kojima se učenje odvija

OTKLANJANJE FIZIČKIH BARIJERA I POSTAVLJANJE OZNAKA

- postavljanje rampe
- postavljanje ili ugradnja dizala i liftova
- adaptacija toaleta
- adaptacija vrata i ulaza
- pristupačnost klupe, table i ostale školske opreme
- postavljanje rukohvata na ulazima i po hodnicima
- označavanje ivica stepenika i hodnika (žuta ili reljefna traka)
- postavljanje vizuelnih orientira i oznaka
- svetlosna oznaka za školsko zvono
- dodatna prilagođavanja

SPECIFIČNI ARANŽMAN I RASPORED AKTIVNOSTI

- mogućnost dopunske nastave za pojedinačne oblasti ili predmete
- mogućnost dodatne nastave ili korišćenja produženog boravka (pr. mentorski rad, konsultacije i sl.)
- organizovanje nastave u okviru istog sprata (tj. lako dostupnih učionica)
- mogućnost učenja kod kuće ili putem interneta
- mogućnost prilagođenog dnevног, nedeljnog ili mesečnog rasporeda aktivnosti
- osmišljavanje asistivne tehnologije u saradnji sa stručnjacima i roditeljima (pr. pravljenje vizuelnog/slikovnog rasporeda časova i aktivnosti,
- dodatna prilagođavanja (pr. korišćenje Brajevog pisma ili laptopa na času, upotreba znakovnog jezika i sl.)

3. Izmena sadržaja učenja i standarda postignuća

proširivanje sadržaja za određeni predmet ili grupe predmeta

- uvode se napredniji sadržaji u okviru jednog predmeta (pr. matematika, istorija, muzičko, srpski jezik i književnost, strani jezik i sl.)
- uvode se napredniji sadržaji u okviru grupe predmeta (pr. matematika i fizika ili grupa jezičkih predmeta i sl.)

smanjivanje sadržaja za određenu oblast, predmet ili grupe predmeta

- smanjuje se sadržaj i zahtevi u okviru jedne ili više oblasti iz jednog predmeta
- smanjuje se sadržaj i zahtevi u okviru jednog predmeta
- smanjuje se sadržaj i zahtevi u okviru grupe predmeta
- smanjuje se sadržaj i zahtevi u okviru većine ili svih predmeta

4. Ostale mere podrške - mere podrške koje obezbeđuju drugi (institucije sistema, lokalna zajednica, donatori, roditelji i sl.) na zahtev škole

- materijalna, zdravstvena pomoć
- asistivne tehnologije
- druge mere

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

376.1-056.26/.36(035)

ЈАЊИЋ, Биљана, 1976-

Primena i unapređenje inkluzivnog obrazovanja u Srbiji : priručnik za zaposlene u vrtićima i školama / Biljana Janjić, Nataša Milojević, Snežana Lazarević. - Beograd : Udruženje studenata sa hendikepom, 2013 (Beograd : Jovšić Printing Centar). - 79 str. : tabele ; 25 cm

Tiraž 2.000. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-86417-09-1

1. Милојевић, Наташа [автор], 1967-
  2. Лазаревић, Снежана, 1965- [автор]
- а) Инклузивно образовање - Приручници
COBISS.SR-ID 196913420

www.inkluzivno-obrazovanje.rs

Publikacija je kreirana u okviru projekta

“Jačanje kapaciteta lokalnih samouprava i obrazovnih institucija za primenu zakona i praktičnih politika inkluzivnog obrazovanja u lokalnim zajednicama u Srbiji”, koji finansira Evropska unija kroz program Evropski instrument za demokratiju i ljudska prava.

Sadržaj publikacije je odgovornost autorki i Udruženja studenata sa hendikepom
i ne odražava zvanične stavove i mišljenja Evropske unije.

OBRAZOVANJE
kvalitetno obrazovanje za svako dete